

PAVOL HUDÁČEK (BRATISLAVA/BRATYSŁAWA)

Štefan I. a Boleslav Chrabrý. Obsadenie časti Uhorska podľa Galla Anonyma a Uhorsko-poľskej kroniky* (Druhá časť)

Słowa kluczowe: Stefan I, Bolesław Chrobry, XI wiek, Arpadzi, księstwo nitrzańskie

Keywords: Stephen I of Hungary, Bolesław I the Brave, 11th century, Árpád dynasty, Principality of Nitra

Abstract: The author of this study tries to determine the years, when Bolesław I the Brave occupied a part of the northwestern Kingdom of Hungary and when Stephen I of Hungary regained this part. He rejects the previous opinions of historians, who dated this event from the year 1000 / 1003 to the year 1025 / 1029 / 1030 / 1031. According to the author the military campaign of the Polish prince to the Kingdom of Hungary took place in the first third of the 11th century during Polish-German wars. Bolesław I the Brave lost a part of the northwestern Kingdom of Hungary in the final phase of Polish-German wars.

Kronikár Gallus Anonymus vo svojom diele *Gesta principum Polonorum* spomína výpravy poľského panovníka Boleslava Chrabrého na Moravu, do Čiech a do severozápadného Uhorska (územia po Dunaj). Boleslavove výpravy do týchto troch krajín mohli spolu súvisieť. Boleslav sa určite nesnažil o ich ovládnutie len náhodou. Jeho výpravy zrejme kopírovali rozsah bývalej ríše českých Boleslavov, ktorá sa niekedy

* Táto štúdia vznikla v rámci projektov na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied VEGA 2/0110/17, Symboly, gestá a ceremónie v stredoveku a VEGA 2/0129/18, Panovnícka moc v stredoveku.

v 80. a 90. rokoch 10. storočia postupne rozpadla. Využil oslabenie Přemyslovcov, ovládol ich územie a dostal tak pod kontrolu obchodné cesty. Ak Mieško I. a potom jeho syn Boleslav obsadili Malopoľsko, Sliezske, Čechy (len krátko), Moravu a Nitriansko, získavali tak postupne do svojej moci bývalé územie českých Boleslavov a v prípade Nitrianska aj časť uhorského územia. Vojenské výpravy Boleslava Chrabrého sa na začiatku 11. storočia odohrávali po náhlej smrti rímsko-nemeckého cisára Ota III. v roku 1002, ktorá otvorila otázku, kto z troch uchádzačov (bavorský vojvoda Henrich IV., míšenský markgróf Ekkehard alebo švábsky vojvoda Herman II.) sa má stať jeho nástupcom. Poľský panovník obsadením susedných krajín získal nielen vplyv na týchto územiach, ale upevnil svoje mocenské postavenie voči Ríši a z tejto pozície sa snažil hľadať aj nové spojenectvá. Nástupcom Ota III. sa napokon stal bavorský vojvoda Henrich. Vzťahy Boleslava Chrabrého s novým nemeckým kráľom Henrichom II. boli, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, značne napäté. Dlhotrvajúce vojny, ktoré s prestávkami trvali až do roku 1018¹, začali útokom na Boleslava v Merseburgu v roku 1002. Keď poľský panovník s kráľovým súhlasom práve odchádzal zo snemu v Merseburgu, jeho sprievod nečakane napadli neznámi bojovníci, podľa všetkého na podnet Henricha II.²

Nezachovali sa žiadne doklady, kedy poľský panovník obsadil časť Uhorska, no keďže jeho výpravy na Moravu (ak sa tak nestalo už skôr) a do Čiech sa uskutočnili počas nemecko-poľských vojen, k obsadeniu severozápadného Uhorska-Nitrianska³ mohlo tiež dôjsť niekedy v rokoch 1002–1018. Ak chceme stanoviť, kedy mohol Boleslav Chrabrý obsadiť Nitriansko, musíme najskôr vylúčiť roky, kedy sa tak nemohlo stať.

¹ S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925, s. 175–208, 252–277, 277–296; F. Dvornik, *The Making of Central and Eastern Europe*, 2. vyd., Gulf Breeze 1974, s. 194–196; T. Reuter, *Germany in the Early Middle Ages, c. 800 – 1056*, London–New York 1991, s. 260–261; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963–1102*, Wodzisław Śląski 2014, s. 60–63.

² *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*, MGH SS n. s. 9, ed. R. Holtzmann, Berolini 1935, lib. 5, cap. 18 (10); S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry*, s. 175–177; Z. Wojciechowski, *Bolesław Chrobry i rok 1000*, Poznań 1948, s. 16; H. Ludat, *Piastowie i Ekkehardynowie*, *Przeł. Hist.* 91 (2000), 2, s. 181, 184, 196; J. Sochacki, *Koronacje królewskie Bolesława Chrobrego w 1000 i 1025 roku*, *Ślupskie Studia Historyczne* 9 (2001), s. 275–276, 278–279; K. Görich, *Die deutsch-polnischen Beziehungen im 10. Jahrhundert aus der Sicht sächsischer Quellen*, *Frühmittelalterliche Studien* 43 (2009), č. 1, s. 320–323; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne*, s. 62, 64, 67.

³ P. Hudáček, *Štefan I. A Boleslav Chrabrý (Obsadenie časti Uhorska podľa Galla Anonyma a Uhorsko-poľskej kroniky)*, *Historia Slavorum Occidentis* 2018, nr 4, poznámka 28.

Niektorí historici si myslia, že poľský panovník vpadol do Nitrianska už v rokoch 1000 alebo 1001, prípadne aj skôr. Boleslav Chrabrý však nemohol obsadiť Nitriansko pred rokom 1000⁴, pretože jeho mocenské záujmy sa vtedy ešte netýkali priestoru južne od jeho kniežatstva. Nemal žiadny dôvod expandovať na bývalé územie českých Boleslavovcov (Čechy, Moravy⁵, Slovensko), prípadne napadnúť Arpádovcov v Nitriansku. Až po smrti českého kniežata Boleslava II. v roku 999, keď sa Čechy ocitli v mocenskej kríze, Boleslav Chrabrý dosiahol dominantné postavenie v strednej Európe a nahradil tak slabnúcich Přemyslovcov⁶. Okrem toho ešte žil nemecký cisár Oto III., ktorého vplyv v tomto priestore bol stále veľký. Spojencom Ota III. bolo poľské knieža Mieško I. ako aj české knieža Boleslav II.⁷ Poľské záväzky k Otovi III. sa po Mieškovej smrti preniesli na jeho syna Boleslava Chrabrého. Ten vojensky podporoval Otove vojenské výpravy proti slovanským Luticom a Obodritom v rokoch 992 a 995⁸. V roku 992 síce osobne nepomohol Otovi III. na výprave proti Luticom, keďže mu hrozil vojenský útok z Rusi, ale poslal mu pomocný oddiel. Miestom, kde došlo ku konfliktu s ruským kniežatom, mohlo byť jedine poľsko-rus-

⁴ To si myslel už Andrzej Feliks Grabski, *Bolesław Chrobry. Zarys dziejów politycznych i wojskowych*, Warszawa 1966, s. 230–231.

⁵ Boleslav Chrabrý mohol ovládnuť Moravu už v roku 999. K tomu pozri: J. Steinhübel, *Praha, Krakov a Olomouc – Tri časti ríše českých Boleslavov*, [in:] *Proměna středověké Evropy raného a vrcholného středověku*, eds. M. Wihoda, L. Reitinger et al., Brno 2010, s. 93; idem, *Kapitoly z najstarších českých dějin, 531–1004*, (vyd. 2), Kraków 2012, s. 145.

⁶ G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. II, Poznań 1988, s. 235–237, 267–268.

⁷ A. Pleszczyński, *Poland as an ally of the Holy Ottonian Empire*, [in:] *Europe around the year 1000*, ed. P. Urbańczyk, Warsaw 2001, s. 415–417; G. Althoff, *Otto III*, trans. P.G. Astice, University Park 2003, s. 38–39, 46–48; G. Labuda, *Mieszko I*, Wrocław 2009, s. 163–165, 167–170; P. Urbańczyk, *Piast Lands in the 10th Century – Imitatio or refutatio imperii?*, [in:] *Das lange 10. Jahrhundert. Struktureller Wandel zwischen Zentralisierung und Fragmentierung, äusserem Druck und innerer Krise*, eds. Ch.A. Kleinjung, S. Albrecht, Mainz 2014, s. 72, 75, 77.

⁸ S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry*, s. 75–90; T. Reuter, *Germany*, s. 257–258; E. Kowalczyk, *Momenty geograficzne państwa Bolesława Chrobrego. Na styku historii i archeologii*, Kwart. Hist. 107 (2000), 2, s. 58–59; A. Pleszczyński, *Poland as an ally*, s. 415–416; J. Sláma, *Český kníže Boleslav II*, [in:] *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, eds. L. Polanský et al., Praha 2000, s. 22–23; Ch. Lübke, *Mocenské faktory na východě otónské říše v době Boleslava II*, [in:] *ibidem*, s. 214; J. Petersohn, *König Otto III. und die Slawen an Ostsee, Oder und Elbe um das Jahr 995. Mecklenburgzug – Slavnikidenmassaker – Meissenprivileg*, *Frühmittelalterliche Studien* 37 (2003), s. 107–108; K. Görlich, *Die deutsch-polnischen*, s. 318–319; P. Urbańczyk, *Piast Lands in the 10th Century – Imitatio or refutatio imperii?* [in:] *Das lange 10. Jahrhundert. Struktureller Wandel zwischen Zentralisierung und Fragmentierung, äusserem Druck und innerer Krise*, eds. Ch.A. Kleinjung, S. Albrecht, Mainz 2014, s. 77–78.

ké pohraničie⁹. Boleslav Chrabrý musel teda v tom čase brániť Krakovsko, novopripojené územie, ktoré jeho otec získal len v roku 987¹⁰, pred nárokmi východného suseda. Nemal preto dôvod expandovať na juh za Karpaty už na konci 10. storočia¹¹.

Historici, ktorí vychádzajú z Uhorsko-poľskej kroniky (ďalej UPK), sa domnievajú, že k obsadeniu Nitrianska došlo niekedy v marci roku 1001. Uhorsko-poľská kronika totiž spomína, že k vyjednávaniu o mieri a následnému stretnutiu poľského a uhorského panovníka došlo tri mesiace po korunovácii Štefana I. januára 1001, teda niekedy na prelome marca a apríla¹². V UPK sa venuje veľa priestoru (kapitoly päť a šesť) udalostiam okolo korunovacie uhorského panovníka Štefana korunou,

⁹ *Annales Hildesheimenses*, [in:] MGH SRG 8, ed. G. Waitz, Hannoverae 1878, A. 992; G. Labuda, *Studia II*, s. 290–292; H. Bulín, *Česko-veľtské a poľsko-veľtské vzťahy ve druhé polovině 10. století*, [in:] *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*, s. 43; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemysłodzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008, s. 291.

¹⁰ G. Labuda, *Studia II*, s. 290–292; T. Wasilewski, *Pochodzenie Emnildy, trzeciej żony Bolesława Chrobrego a geneza polskiego władztwa nad Morawami*, *Kwart. Hist.* 94 (1987), 2, s. 31; J. Žemlička, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935 – 1055. K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě*, *Český časopis historický* 93 (1995), 2, s. 212–213; G. Labuda, *Mieszko I*, s. 170–176, 188–190; J. Steinhübel, *Praha, Krakov*, s. 89; idem, *Kapitoly*, s. 140–142.

¹¹ V súvislosti s vojenskou porážkou Uhrov a obsadením ich zeme po Dunaj Boleslavom Chrabrým Zygmunt Komarnicki v poľskom preklade Galla Anonyma spomína, že v *Acta quaedam notatu digna* od Thomasa Mart. Schordacha de Olavia je záznam *Anno regnorum eius quarto Hungaros vicit*. Nevieme, či ide len o názor Thomasa Mart. Schordacha alebo o dnes neznámy prameň. Podľa tohto zápisu by poľský panovník porazil Uhrov už v roku 995, čo je však len málo pravdepodobné. *Kronika Marcina Galla preložena na jazyk polski i objaśniona*, trans. Z. Komarnicki, Warszawa 1873, s. 197–198.

¹² F. Makk, *Magyar külpolitika (896–1196)*, Szeged 1993, s. 41; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*, (druhé rozšírené vydanie), Bratislava 2016, s. 357–360, 366, 369; Gy. Kristó, *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*, Budapest 1993, s. 62–64; M. Sággy, *The making of the Christian kingdom in Hungary*, [in:] *Europe around the year 1000*, s. 452. Okrem tradičného názoru o dátume Štefanovej korunovácii medzi 25. decembrom 1000 a 1. januárom 1001 existuje predpoklad, že k nej došlo už 23. augusta 1000 alebo až 23. augusta 1001. Gy. Györffy, *Zu den Anfängen der ungarischen Kirchenorganisation auf Grund neuer quellenkritischer Ergebnisse*, *Archivum Historiae Pontificiae* 7 (1969), s. 102; idem, *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło*, Warszawa 2003, s. 184–189; Gy. Kristó, *The Life of King Stephen the Saint*, [in:] *Saint Stephen and His Country. A Newborn Kingdom in Central Europe. Hungary (Essays on Saint Stephen and his Age)*, ed. A. Zsoldos, Budapest 2001, s. 22; A. Zsoldos, *The Legacy of Saint Stephen*, Budapest 2004, s. 41–43, 46; V. Múcska, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*, Bratislava 2004, s. 111. Ak by sme prijali neskorší dátum Štefanovej korunovacie, tak potom by sa podľa UPK stretnutie panovníkov uskutočnilo až niekedy v novembri 1001.

ktorú pápež pripravil pôvodne pre Boleslava Chrabrého¹³. Autor UPK v príbehu o uhorskej korune do veľkej miery čerpal z Hartvikovho života sv. Štefana¹⁴, ktorý píše, ako pápež napokon udelil korunu uhorskému a nie poľskému panovníkovi¹⁵. Príbeh o korune spomínaný v UPK sa stal súčasťou neskoršej poľskej tradície, ktorú môžeme nájsť v niektorých poľských análoch z 13. – 14. storočia¹⁶. Už sme sa zmienili, že niektoré informácie, ktoré autor UPK čerpal, okrem spomenutého Hartvika, aj z *Gesta Ungarorum* (ďalej GU) alebo kráľovských análov, sú veľmi hodnotné. Uhorsko-poľská kronika v súvislosti s príbehom o uhorskej korune spomína biskupa Astrika / Anastázia, Štefana I. a Boleslava Chrabrého, ktorí skutočne žili na začiatku

¹³ *Chronica Hungaro-Polonica, (Textus cum varietate lectionum)*, ed. B. Karácsonyi, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 26 (1969) (ďalej ChHP), cap. 5–6; R. Grzesik, *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*, Poznań 1999, s. 122–125, 136–146; idem, [in:] *Żywot św. Stefana króla Węgier czyli kronika węgiersko-polska*, ed., trans. R. Grzesik, Warszawa 2003, s. 14, 39, 67–77; M. Homza, *Uhorsko-poľská kronika. Nedoocený prameň k dejinám strednej Európy*, ed. M. Homza, trans. J. Balegová, Bratislava 2009, (ďalej M. Homza, UPK), s. 80–82; A. Quéret-Podesta, *Vom Ungarn der Árpáden zum Polen der Piasten. Zur Entstehung und zum Schicksal der sogenannten Ungarisch-polnischen Chronik*, [in:] *Mittelalterliche Eliten und Kulturtransfer östlich der Elbe. Interdisziplinäre Beiträge zu Archäologie und Geschichte im mittelalterlichen Ostmitteleuropa*, eds. A. Klammt, S. Rossignol, Göttingen 2009, s. 69, 72, 76.

¹⁴ *Legenda S. Stephani regis maior et minor, atque legenda ab Hartvico episcopo conscripta*, ed. E. Bartonic, (ďalej *Hartvicus*), [in:] *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (ďalej SRH), t. II, Budapešti 1938, cap. 9, s. 412–414; R. Pražák, *The Legends of King the Stephen*, Hungarian Studies 1 (1985), č. 2, s. 172; R. Grzesik, *Kronika*, s. 27–51; idem, [in:] *Żywot św. Stefana*, s. 37–38; M. Homza, UPK, s. 29–31, 80–82.

¹⁵ S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 137–140; Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 83–89, 113; J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 266–268, 286; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 46; L. Veszprémy, *The Holy Crown of Saint Stephen*, [in:] *Saint Stephen*, s. 95–109; M. Sággy, *The making*, s. 459–462; V. Múcska, *O prvých uhorských biskupstvách*, *Historický časopis* 51 (2003), č. 1, s. 10; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 46; A. Bárány, *The Expansions of the Kingdom of Hungary in the Middle Ages (1000–1490)*, [in:] *The Expansion of Central Europe in the Middle Ages*, ed. N. Berend, Farnham 2012, s. 334–336; R. Grzesik, *Some New Remarks on the Hungarian-Polish Chronicle*, [in:] *The Medieval Chronicle IX*, eds. E. Kooper, S. Levelt, Amsterdam–New York 2014, s. 194, 196; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne*, s. 77–78.

¹⁶ *Rocznik kamieniecki*, [in:] MPH, t. II, Lwów 1972, A. 1000, s. 777; *Rocznik Traski*, [in:] ibidem, A. 1000, s. 829; *Annales s. Crucis*, ed. A. Rutkowska-Plachcińska, cap. 3, MPH n. s., Kraków 1996, s. 12, s. 5–6; *Rocznik Krasieński do r. 1351*, [in:] MPH, t. III, Lwów 1878, A. 1000, s. 129; *Rocznik małopolski 965–1415*, [in:] ibidem, A. 1000, s. 142, 143; *Annales Silesiaci compilati 965–1279*, [in:] ibidem, s. 671; W. Sobieski, *Bolesław Chrobry*, Kraków 1925, s. 16; R. Grzesik, *Kronika*, s. 102–125; idem, *Obraz stosunków polsko-węgierskich w czasach piastowskich w rocznikach polskich*, *Studia Źródloznawcze* 41 (2003), s. 4; A. Quéret-Podesta, *Vom Ungarn*, s. 76; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 129.

11. storočia¹⁷. Ak si autor UPK nikoho z nich nevymyslel, tak si nevymyslel ani ich stretnutie pri Ostrihome, ani opis poľsko-uhorských hraníc a obsadenie Nitrianska, ktoré predchádzalo stretnutiu Štefana s Boleslavom. Vychádzal zo staršej predlohy, ktorá zaznamenala tieto udalosti aj so spomenutými osobami a tieto informácie použil pri zostavovaní svojho vlastného upraveného príbehu o udelení koruny pre Štefana. Spojil pritom dve samostatné historické udalosti, udelenie koruny uhorskému panovníkovi a obsadenie Nitrianska Boleslavom Chrabrým do jedného príbehu. Hartvik a UPK jasne hovoria, že Boleslav sa snažil získať korunu, ale pápež ju napokon daroval Štefanovi¹⁸. Niektorí historici si následne domýšľajú, že z dôvodu neudelenia koruny Boleslavovi sa tento panovník nahneval na Štefana a vojensky obsadil severozápadnú časť Uhorska. Nič také sa však v UPK nespomína. Boleslav síce skutočne obsadil Nitriansko, ale nesúviselo to s neudelením koruny. Nech sa na pápežskom a uhorskom panovníckom dvore udialo čokoľvek, čo umožnilo, aby korunu získalo uhorské a nie poľské knieža (ak sa tento príbeh nestal až neskôr), stretnutie pri Ostrihome a posunutie poľských hraníc na Dunaj, Tisu, Topľu a k hradu Salis s tým nemali nič spoločné. Uvedené udalosti sa preto nemohli udiať v roku 1001¹⁹. Po tom ako sa poľským vyslancom nepodarilo získať korunu pre svojho panovníka, UPK viackrát spomína akési pápežské privilégium (o mieri a priateľstve), podľa ktorého mala byť uvalená exkomunikácia buď na Poliakov alebo Uhrov, keď ako prví napadnú svojho suseda. Keď prišli uhorskí a poľskí vyslanci z Ríma do Stoličného Belehradu, jeden z poľských poslov predložil na pápežov rozkaz potvrdenie tohto mieru a priateľstva, s ktorým Štefan súhlasil²⁰. Aj počas stretnutia pri Ostrihome sa po skončení procesie a omše verejne prečítalo pápežské privilégium o mieri a priateľstve, ktoré všetci zúčastnení potvrdili prisahou²¹. Zmienka o tomto privilégiu vyznieva tak, že pápež sa, po tom ako na úkor poľského panovníka udelil korunu Štefanovi, snažil odvrátiť očakávanú hrozbu vojenského konfliktu medzi

¹⁷ Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 79–86, 101–102, 106; V. Múcska, *O prvých*, s. 10–15, 18–19; J. Steinhubel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 353–356, 357–360, 373–374.

¹⁸ *Hartvicus*, cap. 9, s. 412–414; ChHP, cap. 5–6.

¹⁹ G. Labuda, *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI. wieku*, [in:] *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*, eds. E. Maleczyńska, K. Maleczyński, Wrocław 1960, s. 96–97; idem, *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. I, Poznań 1987, s. 303–304; idem, *Studia II*, s. 214–215, 235–237; P. Ratkoš, *Podmanenie Slovenska Maďarmi*, [in:] *O počiatkoch slovenských dejín. Sborník materiálov*, ed. idem, Bratislava 1965, s. 154–155.

²⁰ ChHP, cap. 6.

²¹ ChHP, cap. 7.

nimi. Buď v tomto prípade ide o výmysel autora UPK, alebo pápež skutočne vydal dnes neznámu listinu s hrozbou exkomunikácie²², ktorá mala upevniť mier medzi Štefanom a Boleslavom v súvislosti s korunováciou uhorského panovníka v roku 1000 / 1001. Táto listina ale určite nemohla vzniknúť pri príležitosti uzatvorenia mieru medzi Poliakmi a Uhrami po obsadení severozápadnej časti Uhorska-Nitrianska²³. Toto privilégium bolo totiž podľa UPK vydané už v Ríme, pred pomazaním a vysvätením Štefana, ktoré sa podľa autora UPK neuskutočnilo v Ostrihome, ale v Stoličnom Belehrade. Vydanie spomenutého privilégia nemohlo preto predchádzať vypuknutiu konfliktu a obsadeniu severozápadnej časti Uhorska, o ktorom sa dozvedáme až v nasledujúcej kapitole.

Podľa uhorskej historickej tradície, ktorá je zaznamenaná vo Väčšej legende o sv. Štefanovi, u Hartvika a v UPK, získal Štefan kráľovskú korunu od pápeža spolu s pápežským požehnaním²⁴. Okrem UPK, Väčšia legenda o sv. Štefanovi a Hartvik ešte spomínajú, že pápež vydal listinu, ktorou potvrdil zriadenie Ostrihomského arcibiskupstva²⁵. Uhorsko-poľská kronika sa v súvislosti s kráľovskou korunou pre Štefana zmieňuje len o listine s pápežským požehnaním, ktorá bola ešte posilnená hrozbou exkomunikácie²⁶, čo však Väčšia legenda o sv. Štefanovi a Hartvik vôbec nespomínajú. Autor UPK túto pápežskú listinu navyše ani nespája so zriadením Ostrihomského arcibiskupstva. Podľa UPK mal pápež okrem tejto listiny vydať ešte ďalšie privilégium o mieri a priateľstve medzi Poliakmi a Uhrami, ktoré bolo rovnako ako predchádzajúca listina doplnené o hrozbu pápežskej exkomunikácie. Tak ako autor UPK vo svojom texte pridal k prvej listine doplnok o exkomunikácii, presne tak urobil aj v prípade vymysleného privilégia o mieri a priateľstve (malo tiež vzniknúť asi v roku 1000 / 1001). Ako keby sa autor UPK snažil vytvoriť jednu dejovú líniu

²² R. Grzesik, [in:] *Żywot św. Stefana*, s. 75.

²³ M. Homza, UPK, s. 71, 81, 151–152.

²⁴ *Legenda maior sancti Stephani regis, Legenda S. Stephani regis maior et minor, atque legenda ab Hartvico episcopo conscripta*, ed. E. Bartoniek, [in:] SRH II, Budapestini 1938, cap. 9, s. 384; *Hartvicus*, cap. 9, 10, s. 412–413, 414. ChHP, cap. 5, 6; *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I. (1000–1131)* (ďalej DHA), ed. Gy. Györffy, Bupadest 1992, s. 17, č. 1 (rok 1000).

²⁵ *Legenda maior sancti Stephani regis*, cap. 8, s. 383; *Hartvicus*, cap. 9, s. 412. Podobne pozri aj Menšiu legendu o sv. Štefanovi – *Legenda minor sancti Stephani regis*, cap. 5, s. 397; DHA I, s. 22, č. 4 (1001); V. Múcska, *Uhorsko a cirkevné reformy*, s. 57–62; idem, *Uhorsko na ceste ku kresťanskej monarchii*, [in:] *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku*, eds. M. Wihoda, L. Reitingger et al., Brno 2010, s. 109–111; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 357–360.

²⁶ ChHP, cap. 6.

príbehu cez prepojenie neudelenia koruny poľskému panovníkovi, vydaním privilégia o mieri a priateľstve medzi Poliakmi a Uhrami s ostrihomským stretnutím, ktorému predchádzala vojna (UPK sa však o vojne priamo nezmiňuje). Neudelenie koruny poľskému panovníkovi a ostrihomský mier však spolu vôbec nesúviseli. Rovnako zmienené pápežské privilégium o mieri a priateľstve nebolo v skutočnosti vydané pred Štefanovou korunováciou, keďže ide zrejme len o výmysel autora UPK. V súvislosti s kráľovskou hodnosťou uhorského panovníka môžeme len ťažko počítať s reakciou pápeža na možný vojenský konflikt medzi Poliakmi a Uhrami, vydaním privilégia s exkomunikáciou už na začiatku 11. storočia²⁷. Na základe toho, čo sme spomenuli, je len málo pravdepodobné, aby Boleslav Chrabrý obsadil severozápadné Uhorsko – Nitriansko už v roku 1000 alebo 1001, pretože práve toto územie patrilo do novovzniknutej ostrihomskej diecézy.

Ostrihomské arcibiskupstvo a samostatná uhorská cirkevná provincia vznikli po udelení pápežovho súhlasu na synode v Ravenne v apríli roku 1001²⁸. Konečnému založeniu Ostrihomského arcibiskupstva však predchádzal dlhší proces, ktorý začal už niekedy okolo roku 997 a vyvrcholil v roku 1001²⁹. Je len ťažko predstaviteľné, aby k ostrihomskej diecéze nepatrilo už na začiatku vlády uhorského kráľa Štefa-

²⁷ Žiadne vierohodné pramene nespomínajú uhorsko-poľské nepriateľstvo okolo roku 1000. Ak by bolo medzi Štefanom a Boleslavom Chrabrým v tomto období nejaké napätie, ktoré mohlo prerásť do vojenského konfliktu, tak pápež spolu s cisárom mohli skutočne na to reagovať. Silvestrovi II. ako aj Otovi III. iste záležalo na dobrých vzťahoch medzi Uhorskom a Poľskom, kde v rokoch 1000–1001 vznikli arcibiskupstvá pod pápežským dohľadom a v spolupráci s cisárskou mocou. Je však veľmi otázne, či by sám pápež už v tomto období vydal privilégium na odvrátenie konfliktu, navyše aj s hrozbou exkomunikácie.

²⁸ DHA, č. 4, s. 22–24; Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 85, 101–102, 106; idem, *Dem Gedächtnis Stephans, des ersten Königs von Ungarn*, Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 71 (1971), č. 1–2, s. 4; idem, *Święty Stefan I.*, s. 219–220; Gy. Kristó, *Die Arpadendynastie*, s. 75–76; idem, *Írások Szent Istvánról és koráról*, Szeged 2000, s. 123–124; M. Sághy, *The making*, s. 459, 462; G. Barabás, *The Christianization of Hungary*, [in:] *Chrystianizacja „Młodszej Europy“*, ed. J. Dobosz et al., Poznań 2016, s. 120–122; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 357–360. K tomu pozri: D. Suchánek, *Imperium et sacerdotium. Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*, Praha 2011, s. 106–107.

²⁹ Gy. Györffy, *Dem Gedächtnis*, s. 4; L. Koszta, *Egyház – és államszervezés*, [in:] *Államalapítás, társadalom, művelődés*, ed. Gy. Kristó, Budapest 2001, s. 69–70; idem, *State Power and Ecclesiastical System in Eleventh Century. An Outline to the Dynamics of the Development of Hungarian Christian Church*, [in:] *“In my spirit and thought I remained a European of Hungarian origin“*. *Medieval Historical Studies in Memory of Zoltan J. Kosztolnyik*, eds. I. Petrovic et al., Szeged 2010, s. 69–70; G. Thoroczkay, *The Dioceses and Bishops of Saint Stephen*, [in:] *Saint Stephen*, s. 51–52; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 91, 94–95; V. Múcska, *Uhorsko*, s. 111–112; G. Barabás, *The Christianization*, s. 119.

na I. jej vlastné územie. Na to, aby mohlo vzniknúť biskupstvo na nejakom území, musela tam siahať moc panovníka. Ak teda Štefan na začiatku 11. storočia zriadil ostrihomskú diecézu v severozápadnej časti svojho kráľovstva (v Nitriansku), toto územie muselo byť integrálnou súčasťou Uhorska³⁰. Ostrihomské arcibiskupstvo, ktorého diecéza sa nachádzala na území severne od Dunaja v Nitriansku³¹, by mohlo ťažko vzniknúť v roku 1001, ak by ho obsadil Boleslav Chrabrý už pred rokom 1000 alebo v roku 1001. Formovanie uhorskej cirkevnej provincie sprevádzali rokovania s pápežom, ktoré iste súviseli aj s udelením koruny a uznaním Štefana za kráľa (v úzkej spolupráci s cisárom Otom III., ktorý mal na tom tiež významný podiel)³², čo bolo napokon spečatené získaním pápežského privilégia v roku 1001³³. Ak by Štefan I. v rokoch 997 – 1001 nekontroloval Nitriansko, nemohla potom na jeho území vzniknúť ostrihomská diecéza. Zriadenie uhorskej cirkevnej organizácie v roku 1001 je podľa nás ďalším argumentom, prečo Boleslav Chrabrý neobsadil Nitriansko už v roku 1001³⁴.

³⁰ L. Koszta, *State Power*, s. 70.

³¹ Gy. Pauler, *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I*, Budapest 1899, s. 69, 409–410; R. Marsina, *Začiatky cirkevnej organizácie na Slovensku (Od prelomu 8./9. až do začiatku 11. storočia)*, Slovenská archivistika 30 (1995), č. 2, s. 125–126; idem, *Sv. Vojtech a Ostrihom*, [in:] *Svätý Vojtech – svätec, doba a kult*, eds. J. Nemeš, R. Kožiak et al., Bratislava 2011, s. 11, 17; Gy. Kristó, *Írások*, s. 122–123; L. Koszta, *Egyház*, s. 69–70; G. Thoroczkay, *The Dioceses*, s. 53–54; V. Múcska, *O prvých*, s. 21.

³² E. Eickhoff, *Otto III. in Pereum. Konzept und Verwirklichung seiner Missionspolitik*, Archiv für Kulturgeschichte 83 (2001), č. 1, s. 29, 32–34; G. Thoroczkay, *The Dioceses*, s. 53–54; J. Gerics, E. Ladányi, *Források Szent István királyá avatásának történetéhez*, Magyar Könyvszemle 118 (2002), č. 3, s. 213–224; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 41–43, 48–49; F. Makk, *On the Foreign Policy of Saint Stephen*, [in:] *Saint Stephen and His Country. A Newborn Kingdom in Central Europe. Hungary (Essays on Saint Stephen and his Age)*, ed. A. Zsoldos, Budapest 2001, s. 41; A. Bárány, *The Expansions*, s. 334–336; G. Barabás, *The Christianization*, s. 119–120.

³³ Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 101–102; G. Thoroczkay, *The Dioceses*, s. 53–54; V. Múcska, *O prvých*, s. 12–13.

³⁴ Existujú názory (E. Fügedi, R. Marsina), že Boleslav Chrabrý neobsadil po roku 1000 celé územie Nitrianska, ale len jeho severozápadnú časť. Jeho centrom mal byť hrad Trenčín a toto územie, keďže bolo pripojené k Poľsku, už nebolo súčasťou Ostrihomskej arcidiecézy, ale patrilo do Vratislavskej diecézy. E. Fügedi, *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei*, Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae 5 (1959), s. 367; R. Marsina, *Nitrianske biskupstvo*, s. 534–536. Tento názor však vôbec neobstoí, pretože hrad *Trecen*, spomínaný v bule pápeža Hadriána IV. z roku 1155, nebol Trenčín ale poľský hrad Ryczyn. G. Labuda, *Studia II*, s. 215–227; T. Jurek, *Ryczyn biskupi. Studium z dziejów Kościoła polskiego w XI wieku*, Roczniki Historyczne 60 (1994), s. 32–37.

Boleslav Chrabrý nemohol obsadiť Nitriansko v roku 1000 alebo 1001³⁵, pretože jeho vojenské výpravy a zasahovanie do diania v okolitých krajinách mu umožnila až zmena politickej situácie po náhlej smrti rímsko-nemeckého cisára Ota III. v roku 1002³⁶. Politika Ota III. voči Poľsku a Uhorsku okolo roku 1000, čo sa hlavne týka upevnenia moci ich panovníkov a podiel na vzniku samostatných cirkevných provincií, bola veľmi podobná³⁷. Ak sa rímsko-nemecký cisár snažil, aby sa obe krajiny

³⁵ Obsadenie Nitrianska poľským panovníkom už na začiatku 11. storočia by mohli spochybniť denáre Štefana I. s nápisom PRESŁAVVA CIV[ITAS] (dosiaľ je známych len niekoľko málo kusov), ktoré sa razili v Preslave (dnešnej Bratislave). Preslava bol významný hrad, ktorý patril k Nitriansku a stál na ľavej strane Dunaja v uhorsko-nitrianskom pohraničí, kde sa stretávali územia Moravy a Východnej Marky. Ak by Boleslav Chrabrý obsadil časť Uhorska – Nitriansko už v rokoch 1000 – 1001, tak potom by Štefan nemohol v Preslave raziť svoje mince. Podľa hraníc, ktoré sú zaznamenané v UPK, poľský panovník zabral totiž územie na severnej strane Dunaja, kde ležal aj tento hrad. Momentálne nie je možné zistiť, kedy presne sa tieto Štefanove denáre v Preslave razili. Jednotliví bádatelia ponúkajú len veľmi širokú dátáciu v rokoch 1000–1015, 1000–1010, 1008–1013, 1009–1018, 1013–1015 (alebo sa vtedy prestali raziť) alebo 1014–1016 / 1017. Väčšina z nich sa však zhoduje v tom, že sa denáre razili pred rokom 1018. Mohli sa teda raziť buď hneď po roku 1000, ale aj neskôr. Prvé mince v Uhorsku začali raziť v Ostrihome, významnom sídle Arpádovcov, už v roku 1000 / 1001 a je preto otáznne, či sa už v tej dobe razili aj mince v Preslave. Ján Steinhübel si myslí, že ich Štefan začal raziť hneď po svojej korunovácii a mincovňa v Preslave zanikla po obsadení Nitrianska Boleslavom Chrabrým v roku 1001. V. Hatz, *Die ungarischen Münzen in den schwedischen Funden der Wikingerzeit*, [in:] *Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag, Band I*, eds. O. Brunner et al., Wiesbaden 1965, s. 143; J. Hlinka, *Breslavva civitas – Bratislava. Príspevok k začiatkom uhorského mincovníctva*, Numismatický zborník 10 (1968), s. 65–76; I. Gedai, *A magyar pénzverés kezdetének problémái*, Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis 14 (1975), s. 249, 251; Gy. Györffy, *A magyar pénzverés kezdetének kérdése*, Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis 14 (1975), s. 287–288; K. Jonsson, *The Earliest Hungarian Coinage*, [in:] *Commentationes numismaticae 1988, Festgabe für Gert und Vera Hatz zum 4. Januar 1988 dargebracht*, eds. P. Berghaus et al., Hamburg 1988, s. 96–101; L. Kovács, *A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmétani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről*, Budapest 1997, s. 63–65, 67–71, 279; idem, *Szent István pénzverése*, [in:] *Államalapítás*, s. 93–94; J. Steinhübel, *Uhorský hrad Preslava/Prešporok a jeho podhradie*, [in:] *Dejiny Bratislavy I, Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*, eds. J. Šedivý, T. Štefanovičová, Bratislava 2012, s. 362; G. Buják, *Brezalauspurc, Preslava civitas, Preslawaspurch. Pozsony német elnevezésének*, [in:] *Micae Mediaevales VI. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*, eds. L. Fábrián et al., Budapest 2017, s. 40–45; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 367.

³⁶ S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 178; B. Krzemieńska, *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*, ČsČH 18 (1970), č. 6, s. 500–501, 504–507; K. Görich, *Die deutsch-polnischen*, s. 320–323; J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 274–275; G. Althoff, *Otto III*, s. 126–131; Ch. Lübke, *Mocenské faktory*, s. 214; M. Font, *Ein Hoftag als Spiegel der regionalen Verhältnisse. Merseburg 1013 (Heinrich II. – Stephan I. – Boleslaw I.)*, [in:] *Specimina Nova Pars Prima. Sectio Mediaevalis IX*, Pécs 2017, s. 16–17.

³⁷ F. Dvornik, *The Making*, s. 136–142; T. Reuter, *Germany*, s. 254, 259–260; E. Eickhoff, *Otto III. in*

stali súčasťou „západokresťanského sveta“ v rámci *renovatio imperii Romanorum*³⁸, je nepravdepodobné, aby Boleslav Chrabrý už pred rokom 1002 v akejsi samostatnej vojenskej akcii bez vedomia Ota III. obsadil územie, ktoré patrilo Uhorsku. Expanzívnu politiku Boleslava Chrabrého na susedné územia (obsadenie Lužice, Milčanska a Míšenskej marky) a neskôr aj na územia, ktoré kontrolovali Přemyslovci, teda Moravu a samotné Čechy³⁹, môžeme v prameňoch sledovať až po roku 1002. Keď teda po vnútorných dynastických sporoch Přemyslovcov obsadil v roku 1003 Moravu (ak k tomu nedošlo už v roku 1002) a Čechy⁴⁰, vtedy alebo až neskôr mohol získať do svojej moci aj Nitriansko, ktorého hranice sú zaznamenané v Uhorsko-poľskej kronike. Jej autor veľmi pravdepodobne vychádzal z prameňa, v ktorom sa spomínalo aj obsadenie Nitrianska poľským panovníkom Boleslavom. Táto informácia sa v UPK nachádzala preto, lebo vznikla v Uhorsku (prípadne aj v dnes nezachovaných poľských prameňoch, z ktorých čerpal Gallus Anonymus) a spomenutá udalosť sa týkala územia Arpádovcov. Kráľovské anály alebo *Gesta Ungarorum* mohli obsahovať údaje o obsadení časti Uhorska okolo roku 1000 a ako sme už spomenuli, autor UPK vychádzal aj z týchto starších uhorských prameňov. Ak by Boleslav ovládol územie, ktoré nepatrilo Arpádovcom, tak táto udalosť by sa iste nenachádzala v najstarších uhorských prameňoch. Neskoršie redakcie *Gesta Ungarorum* a kroniky z 13.–14. storočia vypustili z rôznych dôvodov informácie o obsadení Nitrianska niekedy na začiatku 11. storočia, a preto sa nestali súčasťou oficiálnej dynastickej

Pereum. Konzept und Verwirklichung seiner Missionspolitik, Archiv für Kulturgeschichte 83 (2001), č. 1, s. 29, 32–34; J. Fried, *St. Adalbert, Ungarn und das Imperium Ottos III.*, [in:] *Die ungarische*, s. 126–130; V. Múcska, *Uhorsko a cirkevné reformy*, s. 59; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 41–43, 48–49; L. Roach, *Emperor Otto III and the End of Time*, Transactions of the Royal Historical Society 23 (2013), s. 97–98; P. Urbańczyk, *Piast Lands*, s. 77–78; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 15–16.

³⁸ T. Reuter, *Germany*, s. 278–282; V. Múcska, *Uhorsko*, s. 97–98; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemysłidzi*, s. 355–382; D. Suchánek, *Imperium et sacerdotium*, s. 84–85, 93–98; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne*, s. 60–62.

³⁹ S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 175–208; H. Ludat, *Piastowie*, s. 181–183, 196–198; J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 275–276, 278–279; D. Třeštík, „Veliké město Slovanů jménem Praha“. *Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století*, [in:] *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, s. 64–65.

⁴⁰ S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 178–182; W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, Kraków 1925, s. 22–46; K. Sochaniewicz, *Bolesław Chrobry*, Lwów–Warszawa–Kraków 1926, s. 72–76; B. Krzemińska, *Kryze*, s. 506–507; G. Labuda, *Utrata Moraw*, s. 93–94, 96–97; idem, *Studia II*, s. 159; idem, *Ze stosunków polsko-węgierskich w drugiej połowie X. wieku*, [in:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*, eds. J. Bardach et al., Poznań 1970, s. 79, 82, 88; P. Ratkoš, *Podmanenie*, s. 150; Z. Kurnatowska, *Początki Polski*, Poznań 2002, s. 128–129; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi*, s. 395–396.

pamäte. Tak si môžeme vysvetliť, prečo sa stretnutie panovníkov a uhorsko-poľské hranice spomínajú jedine v Uhorsko-poľskej kronike, ktorej autor vychádzal z dnes nezachovaných uhorských análov alebo neznámej redakcie *Gesta Ungarorum*.

Pôvodne sme predpokladali, že k obsadeniu Nitrianska došlo už v roku 1003⁴¹, teda v čase, keď Boleslav Chrabrý obsadil Moravu (1002–1003) a Čechy (1003). Podľa Thietmara a Galla Anonyma nemusel Boleslav vojensky dobývať Moravu a Čechy, a preto mohol začiatkom 11. storočia svoje sily sústrediť na obsadenie Nitrianska. Gallus Anonymus totiž spomína, že poľský panovník premohol v boji Uhrov (*in certamine superavit*) a zabil ich krajinu až po Dunaj⁴². Pri vpáde do Nitrianska teda narazil na vojenské posádky Štefana I., ktoré boli umiestnené v Nitre alebo aj na iných hradoch. Skôr sme tvrdili, že v roku 1003 mohol Nitriansko ovládnuť aj bez vážnejšieho odporu, keďže vtedy Štefan bojoval na východe proti sedmohradskému kniežatstvu Ďulovi II. a nemohol okamžite zasiahnuť aj na severozápade svojho kráľovstva. Keď v roku 1003 Štefan I. porazil Ďulu II., v tom istom čase Boleslav Chrabrý dosadil do Nitry svojho človeka Ladislava Lysého. Na základe iných argumentov neskôr spomenieme, že k ovládnutiu Nitrianska došlo podľa všetkého až po roku 1003. V tejto súvislosti však stojí za pozornosť poradie ovládnutia krajín Boleslavom Chrabrým, ktoré vo svojej kronike zaznamenal Gallus Anonymus⁴³. Ten síce neuvádza roky, kedy k tomu malo dôjsť, ale vďaka Thietmarovi bezpečne vieme, že Čechy sa mu podarilo dočasne ovládnuť v roku 1003 a k dobytíu Kyjeva došlo v roku 1018. Tieto roky nám môžu pomôcť stanoviť, kedy asi mohol Boleslav obsadiť aj ďalšie krajiny. Gallus Anonymus hovorí, že Boleslav najskôr obsadil Moravu a Čechy spolu s Prahou a napokon časť Uhorska. Neskôr zvíťazil nad Sasmi, hranice Poľska stanovil až na rieke Sále a v samostatnej kapitole sa rozpisal aj o obsadení Kyjeva⁴⁴. Ak je táto Gallova postupnosť spoľahlivá a skutočne odráža čas, kedy došlo k zabratiu okolitých území poľským panovníkom, tak potom, keď ovládol Čechy v roku 1003, Moravu musel obsadiť skôr, asi už v roku 1002. Po Morave získal v roku 1003 samotné Čechy s Prahou a časť Uhorska tak mohol obsadiť asi až niekedy po roku 1003. Podľa Galla Anonyma ovládol Boleslav Chrabrý aj územie po rieke Sála. Bola to Lužica, Milčansko a Míšensko (po riekou Halštrov), ktoré síce obsadil po vražde míšenského

⁴¹ P. Hudáček, *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*, Bratislava 2016, s. 129, 133–136.

⁴² *Galli Anonymi Chronicae et Gesta Ducum sive Principum Polonorum*, ed. K. Maleczyński, MPH n. s. 2, Kraków 1952, lib 1, cap. 6; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 366.

⁴³ M. Zemek, *Moravsko-uhorská hranice v 10. až 13. storočí*, Brno 1972, s. 25.

⁴⁴ *Galli Anonymi*, lib 1, cap. 6, 7.

markgrófa Ekkeharda už v roku 1002, ale územie po riekou Sálu v skutočnosti ovládal len pár mesiacov⁴⁵. Po dohode s Henrichom II. v roku 1002 si Boleslav ponechal len Lužicu a Milčansko. Míšensko udelil nemecký kráľ Guncelínovi, bratovi zavraždeného Ekkeharda⁴⁶. Boleslav po poznanskom mieri v roku 1005 stratil Milčansko a Lužicu. Tieto územia znovu získal až v roku 1007. Ich držbu mu Henrich II. potvrdil na zjazde v Merseburgu v roku 1013⁴⁷ a po mieri v Budyšíne (Bautzen) v roku 1018. Gallus Anonymus, v snahe osláviť veľkosť poľského panovníka, zámerne spomenul, že hranica Poľska bola v časoch Boleslava Chrabrého až na Sále⁴⁸, aj keď to trvalo len krátko a o spomenuté dve územia (Milčansko a Lužica) ešte bojoval s Henrichom II. Gallus Anonymus, na rozdiel od hypotetickej postupnosti v prípade Moravy (1002?), Čiech (1003) a Uhorska (1003/1004–?), mal u saských pohraničných mariek zrejme na mysli rok 1002. Ak by sme vychádzali z uvedenej časovej následnosti, tak potom by sa obsadenie Nitrianska mohlo uskutočniť niekedy po roku 1003 a pred rokom 1018. Presnejšie stanoviť, kedy sa tak stalo, je v takom širokom časovom úseku naozaj náročné⁴⁹. Útok poľského panovníka proti Štefanovi I. však mohol súvisieť až s druhou fázou nemecko-poľskej vojny v rokoch 1007–1013 a niekedy v tomto časovom rozmedzí zrejme došlo aj k obsadeniu Nitrianska.

Saský kronikár Thietmar síce poznal uhorského kráľa Štefana (Vajka), ale nič nehovorí o obsadení časti jeho územia Boleslavom Chrabrým, a to aj napriek tomu, že iné vojenské výpravy poľského panovníka zaznamenal veľmi podrobne. Vo svojej kronike spomína kráľa Štefana I. priamo alebo nepriamo len trikrát. V súvislosti s udelením koruny a zriadením biskupstiev v Uhorsku (1000–1001)⁵⁰, s útekem Bruna, brata kráľa Henricha II. do Uhorska (1004)⁵¹ a pri zmienke o vyhnaní Prokuja z hradu na uhor-

⁴⁵ H. Ludat, *Piastowie*, s. 197.

⁴⁶ *Thietmari*, lib. 5, cap. 18 (10); K. Sochaniewicz, *Bolesław*, s. 73–75; T. Reuter, *Germany*, s. 181, 183, 196–198; H. Ludat, *Piastowie*, s. 181, 183, 196.

⁴⁷ *Thietmari*, lib. 6, 91 (55); B. Krzemińska, *Kryze*, s. 520–523, 526, 527; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne*, s. 63–64, 67–68, 70; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 27–29.

⁴⁸ Z. Wojciechowski, *Bolesław*, s. 16.

⁴⁹ *Rocznik świętokrzyski, nowy*, síce uvádza roky, kedy poľský panovník obsadil okolité územia, ale okrem vpádu na Rus a dobytie Kyjeva v roku 1018 sú všetky nesprávne. Boleslav Chrabrý mal podľa týchto análov obsadiť Prahu už v roku 1001 (chybná dátacia vychádza z Kosmasa a najstarších poľských análov). Až po obsadení Kyjeva (1018) mal v roku 1019 (*Anno vero secundo*, toto datovanie sa odvíja od roku 1018) poraziť Uhrov a v roku 1020 napadnúť Sasov a Prusov (*Et tercio anno*). *Annales s. Crucis*, cap. 7, 10, 11–12, s. 9, 11–12.

⁵⁰ *Thietmari*, lib. 4, cap. 59 (38).

⁵¹ *Thietmari*, lib. 6, cap. 2 (2), 3 (3).

sko-poľských hraniciach (1017 / 1018)⁵². Nemáme žiadne doklady, že sa Štefan I. ako spojenec svojho švagra Henricha II. (jeho sestra Gizela bola Štefanovou manželkou)⁵³ podieľal na vojenských akciách proti Boleslavovi Chrabrému v prvej fáze nemecko-poľských vojen (1003–1005). Thietmar v roku 1017 / 1018 spomína len to, že uhorský kráľ vyhnal svojho ujca Prokuja-Ďulu II. z hradu, ktorý mu zveril Boleslav Chrabrý. Táto zmienka naznačuje možné spojenectvo Štefana I. a Henricha II. namierené proti poľskému panovníkovi, ktoré uzatvorili niekedy pred rokom 1018. Štefan I. v roku 1003 viedol vojenské akcie proti Ďulovi II., možno aj „Keánovi“ a v roku 1008 bojoval s Čiernymi Uhrami. Podľa Györgya Györffyho bojoval Štefan v roku 1008 aj s Ajtoňom a zrejme preto sa ako spojenec Henricha II. ešte nezapojil do bojov proti Boleslavovi Chrabrému. Thietmar spomína, že počas vzbury Henricha zo Schweinfurtu, markgrófa bavorskej Severnej marky (Nordgau), proti nemeckému kráľovi Henrichovi II. v roku 1003 boli jeho spojencami aj Boleslav Chrabrý a neskorší augsburský biskup Bruno⁵⁴, mladší brat Henricha II.⁵⁵. Henrich zo Schweinfurtu a Bruno so svojimi ľuďmi v jeseni roku 1003 utiekli z Bavorska k Boleslavovi Chrabrému, ktorý v tom čase ovládal Čechy⁵⁶. Henrich II. bol vo februári v roku 1004 v Merseburgu a tam sa dozvedel, že jeho brat Bruno utiekol k uhorskému kráľovi. Bruno, ktorý sa už nemohol zdržiavať u Boleslava Chrabrého, ušiel na dvor uhorského kráľa, aby tam získal podporu a pomoc od Štefana a jeho ženy Gizely⁵⁷, ktorá bola Brunovou a Henrichovou sestrou. Keď sa kráľ cestou do Itálie zastavil v Thingau, zastihol ho tam Bruno spolu s uhorskými vyjednávačmi (v živote sv. Henricha II. sú označení ako legáti uhorského kráľa)⁵⁸. Henrich II. napokon Brunovi odpustil jeho neveru a udelil mu milosť⁵⁹ aj vďaka príhovoru Štefana

⁵² *Thietmari*, lib. 8, cap. 4 (3).

⁵³ M. Font, *Ein Hoftag*, s. 17–18, 19.

⁵⁴ *Thietmari*, lib. 5, cap. 32 (20).

⁵⁵ K počiatkom vzbury a nadviazaniu spojenectva s Boleslavom Chrabrým pozri: *Thietmari*, lib. 5, cap. 14, 18 (10), 31 (19), 32 (20), 33, 34 (21); A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956, s. 42; B. Krzemieńska, *Kryze*, s. 504–505, 512–513, 516–517; F. Dvornik, *The Making*, s. 192–196; A. Pleszczyński, *Niemcy wobec pierwszej monarchii piastowskiej (963–1034): narodziny stereotypu: postrzeganie i cywilizacyjna klasyfikacja władców Polski i ich kraju*, Lublin 2008, s. 55; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 18.

⁵⁶ *Thietmari*, lib. 5, cap. 38 (23); M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemysłidzi*, s. 396–397.

⁵⁷ *Vita Heinrici II. imperatoris, auctore Adalboldo*, [in:] MGH SS 4, ed. D.G. Waitz, Hannoverae 1841, cap. 31, s. 691.

⁵⁸ *Vita Heinrici II.*, cap. 32, s. 691.

⁵⁹ *Thietmari*, lib. 6, cap. 2 (2), 3 (3).

I. a jeho mierovému sprostredkovaniu⁶⁰. Nie je teda veľmi pravdepodobné, že Boleslav Chrabrý už v roku 1003 napadol Uhorsko. V rokoch 1003–1004 totiž potreboval vojenské sily na udržanie Čiech, Lužice, Milčanska, ako aj na podporu svojho spojenca Henricha zo Schweinfurtu, ktorý sa vzbúril proti kráľovi Henrichovi II.⁶¹. Nemáme tiež žiadne doklady, že už v rokoch 1003–1004 Štefan I. uzavrel spojenectvo so svojim švagrom Henrichom II. proti poľskému panovníkovi a jeho podporovateľom. Ak Bruno v roku 1004 utiekol pred svojím bratom do Uhorska, keďže sa obával jeho pomsty, tak potom by tam zrejme neutekal, ak by bol vtedy Štefan I. spojencom Henricha II. Štefan I. v tom čase ešte nebol spojencom nemeckého kráľa a vojensky nepodporoval svojho švagra proti Boleslavovi Chrabrému. Poľský panovník preto nemal žiaden dôvod napadnúť svojho suseda a obsadiť časť uhorského územia už v rokoch 1003–1004. Do nemecko-poľského konfliktu sa Štefan I. ešte v roku 1003 nezapojil, lebo si potreboval upevniť pozíciu v Uhorsku a jeho záujem smeroval skôr na ovládnutie územia na východe a juhovýchode Karpatskej kotliny. Thietmar spomína, ako Henrich II. v roku 1004 vyhnal Boleslava Chrabrého z Čiech, vpadol na územie Milčanov a obliehal hrad Budyšín⁶². Henrich II. v roku 1005 zaútočil na pozície poľského panovníka v Lužici a dostal sa až k Poznani, kde bol napokon uzatvorený mier⁶³. Keďže Boleslav Chrabrý musel v rokoch 1004–1005 bojovať proti nemeckému kráľovi, nemal v tom čase zrejme dostatok síl na to, aby bojoval aj proti Štefanovi I. a obsadil časť Uhorska. K vojenskému konfliktu medzi nimi mohlo dôjsť až po poznanskom mieri, ktorý uzavreli v roku 1005⁶⁴. Keďže v období od roku 1005 do roku 1007 nevedol Boleslav žiadne vojenské akcie, mohol tento čas využiť na obsadenie Nitrianska. Túto možnosť síce nemôžeme úplne vylúčiť, no v tomto období nemal Boleslav žiadny dôvod na to, aby vpadol na uhorské územie. Boleslav znovu podnikol vojenské akcie až na jar roku 1007, keď získal naspäť Lužicu a obliehal hrad Budyšín⁶⁵. Na jar v roku 1009 sa snažili Poliaci obsadiť aj hrad Míšeň⁶⁶, a až na jar v roku 1010 napokon Henrich II. vyhlásil vojenskú výpravu proti Boleslavovi Chrabrému, ktorý sa v tom čase zdržiaval na hrade

⁶⁰ B. Krzemińska, *Krize*, s. 516–517; Z.J. Kosztonyik, *Hungary under the Early Árpáds, 890s to 1063*, Boulder 2002, s. 176; A. Bárány, *The Expansions*, s. 18.

⁶¹ *Thietmari*, lib. 5, cap. 32 (20), 33, 34 (21), 36 (22), lib. 6, 2 (2).

⁶² *Thietmari*, lib. 6, cap. 10, 11, 12 (9), 14 (11).

⁶³ *Thietmari*, lib. 6, cap. 19 (14), 22 (16), 27 (20).

⁶⁴ *Thietmari*, lib. 6, cap. 27 (20).

⁶⁵ *Thietmari*, lib. 6, cap. 33 (24), 34; B. Krzemińska, *Krize*, s. 522–523; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 26–27.

⁶⁶ *Thietmari*, lib. 6, cap. 54, 55 (37).

Hlohov (Głogów)⁶⁷. Boleslav mohol teda obsadiť Nitriansko niekedy od jesene roku 1005 do jari roku 1007⁶⁸, od jari roku 1007 do jari roku 1009, alebo od jari roku 1009 do jari roku 1010. Možno sa tak stalo počas leta v niektorom z týchto rokov, pretože väčšinu vojenských výprav Boleslav Chrabrý uskutočnil v letných mesiacoch, prípadne na začiatku jesene⁶⁹. Podľa Thietmara v týchto časových rozmedziach nevedol Boleslav žiadne vojenské akcie proti nemeckému kráľovi⁷⁰, a preto mohol vtedy napadnúť Štefana I. a zabráť časť jeho územia.

Podľa UPK tri mesiace po korunovácii (1001) sa Štefan I. stretol s Boleslavom Chrabrým pri Ostrihome, ležiacom na pravom brehu Dunaja, ktorý vtedy tvoril hranicu medzi Poľskom a Uhorskom. Obaja panovníci potom prišli k ostrihomskej katedrále zasvätenej sv. Vojtechovi, ktorá sa v tom čase práve stavala – bola rozostavaná (*que tunc... novo opere fabricabatur, pervenerunt*)⁷¹ na Ostrihomskom hrade, vo významnom sídle Arpádovcov⁷². Tam sa za prítomnosti ostrihomskeho arcibiskupa Astrika konala omša. Zmienka o nedokončenej ostrihomskej katedrále, ktorá už musela byť v takom stave, že sa tam mohla konať za prítomnosti Štefana I., Boleslava Chrabrého a ich ľudí omša, je veľmi dôležitá. Ostrihomskú katedrálu sv. Vojtecha okrem UPK spomínajú vo svojich kronikách aj cistercitskí mnísi Alberik z Tro-

⁶⁷ Thietmari, lib. 6, cap. 56, 58.

⁶⁸ M. Font si myslí, že ak skutočne došlo k obsadeniu časti Uhorska poľským panovníkom, tak potom sa tak mohlo stať niekedy v rokoch 1003–1007. M. Font, *Ein Hoftag*, s. 24.

⁶⁹ A. Nadolski, *Polskie siły*, s. 48–49.

⁷⁰ B. Krzemieńska, *Krize*, s. 522–523. K ďalším vojenským aktivitám Boleslava Chrabrého došlo v lete roku 1012, v lete roku 1015 a v roku 1017. Thietmari, lib. 6, cap. 80 (48), lib 7, cap. 19, 57 (42), 59 (44), 61, 64 (47).

⁷¹ ChHP, cap. 7; L. Veszprémy, *Der heilige Adalbert im wissenschaftlichen Gespräch ungarischer Historiker*, Bohemia 40 (1999), č. 1, s. 95. Autor UPK, aby symbolicky zvýšil význam tohto stretnutia a uzatvorenia mieru, spomenul, že omša sa konala práve v katedrále sv. Vojtecha. Vojtech bol totiž podľa autora UPK spoločným apoštolom Poliakov a Uhrov. Ako ich duchovný patrón bol svedkom uzatvorenia mieru medzi poľským a uhorským panovníkom a do budúcnosti tak zaručoval pretrvanie ich priateľstva.

⁷² *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza II.* (ďalej ÁMTF), ed. Gy. Györfy, Budapest 1987, s. 238; D. Dercsényi, *Der königliche Palast von Esztergom*, Budapest 1975, s. 4–5; L. Zolnay, *A középkori Esztergom*, Budapest 1983, s. 52–57, 157–162; ÁMTF II, s. 237–238, 245–246; L. Gerevich, *The Rise of Hungarian Towns Along the Danube*, [in:] *Towns in Medieval Hungary*, ed. L. Gerevich, Boulder–Highland Lakes 1990, s. 31–33; I. Horváth, *István király és Esztergom*, Magyar Múzeumok 6 (2000), č. 3, s. 4–9; P. Hudáček, *Civitas, urbs, grad, castellum a castrum v stredovekých prameňoch. K otázke označovania hradov a pevností v Uhorsku do konca 12. storočia*, [in:] *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*, ed. D. Dvořáková, Bratislava 2017, s. 76, 82, 84–85.

is-Fontaines (prvá polovica 13. storočia)⁷³ a Egídius z Orvalu (prvá polovica 13. storočia)⁷⁴, ako aj český kronikár Pribík Pulkava z Radenína (?–1380)⁷⁵. Ak prijmem predpoklad, že informácie o stretnutí panovníkov pri Ostrihome, opis hraníc, omša v katedrále sv. Vojtecha a uzatvorenie mieru (ktorému predchádzala vojna) pochádzajú z hodnoverného prameňa, či už to boli nezachované najstaršie uhorské anály alebo nezachované GU, prípadne aj dnes neznáme poľské pramene, tak potom vojna a následný mier sa nemohli udiať v roku 1001, ani v roku 1003, ale až neskôr. Najstaršiu časť ostrihomskej katedrály zničil zosuv pôdy, preto dnes nepoznáme stavebnú podobu kostola zo začiatku 11. storočia⁷⁶. Počiatok jej výstavby sa najčastejšie datuje niekedy po roku 1001, teda až po oficiálnom vzniku Ostrihomskeho arcibiskupstva⁷⁷. Nemáme síce priame doklady, kedy presne začali s budovaním katedrály, ale keďže od roku 1001 sa jej patrónom, ako aj patrónom celej ostrihomskej arcidiecézy, stal sv. Vojtech⁷⁸, môžeme sa pri počiatku výstavby kostola oprieť o toto patrocínium.

⁷³ *Chronica Albrici monachi Triumphontium*, ed. P. Scheffer-Boichorst, [in:] MGH SS 23, Hannoverae 1874, A.1010, s. 779; ÁMTF II, s. 238.

⁷⁴ *Gesta pontificum Leodiensium*, [in:] *Catalogus fontium historiae Hungaricae I* (ďalej CFHH), ed. A.F. Gombos, Budapestini 1938, č. 81, s. 19; ÁMTF II, s. 238.

⁷⁵ *Cronica Boemorum sive Chronicon de gestis inclini regni Boemie*, CFHH III, č. 4298, s. 1989–1990. Kronika Pribíka Pulkavu z Radenína do veľkej miery čerpá z Kosmasa a ďalších kroník z tohto obdobia. Z poverenia Karola IV. mal totiž prístup do kráľovského archívu, kde sa mohli ešte vtedy nachádzať dnes stratené GU alebo nejaké iné uhorské pramene. F. Kutnar, J. Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009, s. 41–42. K tomu pozri: P. Kubín, *Die Bemühungen Ottos III. um die Einsetzung eines Heiligenkultes für Bischof Adalbert von Prag (+ 997)*, [in:] *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*, eds. I. Hlaváček, A. Patschovsky, Ostfildern 2011, s. 338–339.

⁷⁶ E. Nagy, *Reconstitution de la topographie de la colline d'Esztergom à la haute époque arpádienne*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 34 (1982), s. 41–52, 56–62; idem, *Az esztergomi vár a kora Árpád-korban*, [in:] *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*, eds. Gy. Erdei, B. Nagy, Budapest 2004, s. 51–57; E. Marosi, *Esztergom középkori Szent Adalbert-székesegyháza – Tíz év múltán*, Limes. Komárom-Esztergom megyei tudományos szemle 7 (1994), č. 1, s. 13–28; I. Horváth, *István király és Esztergom*, Magyar Múzeumok 6 (2000), č. 3, s. 4–9.

⁷⁷ E. Nagy, *Reconstitution*, s. 56–62; idem, *Az esztergomi vár*, s. 51–57; E. Marosi, *Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12.–13. Jahrhunderts*, Budapest 1984, s. 13; I. Horváth, *István király és Esztergom*, Magyar Múzeumok 6 (2000), č. 3, s. 4–9; idem, *Ostrihom v době Štěpána Svatého*, [in:] *Střed Evropy okolo roku 1000. Historické, umeleckohistorické a archeologické štúdie a katalóg k výstave*, eds. A. Wiczorek, H.M. Hinz, Praha 2003, s. 204–205; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 94–95.

⁷⁸ Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 97–98; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 34. Neskôr bol tento kostol okrem sv. Vojtecha zasvätený aj Panne Márii. A. Pór, *Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története*, Budapest 1909, s. 95–96; L. Veszprémy, *Der heilige Adalbert*, s. 88–89.

Sv. Vojtech bol umučený v roku 997 a už niekedy okolo roku 999 bol vyhlásený za svätého⁷⁹. V rokoch 1000–1001 sa kult sv. Vojtecha veľmi rýchlo šíril vďaka aktivite a zásluhám jeho priateľa a podporovateľa cisára Ota III. (zasvätené mu boli kostoly v Ríme, Hniezdne, Aachene, Lutychu, Reichenau, Oberzell, Liège, Affile pri Ríme a Pereu pri Ravenne)⁸⁰. K týmto najstarším kostolom sv. Vojtecha patrila aj katedrála v Ostrihome. V Ostrihome stal už starší arpádovský kostol zasvätený sv. Štefanovi prvomučeníkovi, ktorý nechal vybudovať veľkoknieža Gejza niekedy v rokoch 970–972⁸¹. Katedrála sv. Vojtecha bola druhým kostolom v Ostrihome, ktorý začali stavať veľmi pravdepodobne ako arcibiskupský kostol. Buď už pred oficiálnym pápežským potvrdením vzniku arcibiskupstva v roku 1001 alebo až po tomto roku. Keďže sa kanonizácia Vojtecha udiala okolo roku 999, ostrihomská katedrála sa mohla začať budovať už pred rokom 1000, aj keď väčšina historikov predpokladá, že sa tak stalo až po roku 1001. Ak už to bolo akokoľvek, nemohla byť v takom stave, aby sa tam podľa UPK už v roku 1001 konala omša. Okrem toho, Štefan bol korunovaný za uhorského kráľa ešte v ostrihomskom kostole sv. Štefana prvomučeníka, a teda kostol sv. Vojtecha nemohol stáť už v roku 1001⁸². Ak by sme ostrihomský mier datovali už do rokov 1000–1001, nemohli by sa potom obaja panovníci zúčastniť omše v katedrále sv. Vojtecha, tak ako sa to spomína v UPK. Stretnutie uhorského a poľského panovníka sa však nemohlo uskutočniť ani v roku 1003, pretože výstavba katedrály určite trvala dlhšie a zrejme ani v tom čase ešte nemohli byť hlavné práce ukončené. Ak sa podľa UPK konala omša v katedrále, ktorá ešte nebola úplne dokončená, tak potom pri uzatvorení mieru medzi Štefanom a Boleslavom Chrabrým musel byť už jej oltár posvätený a kostol minimálne už v takom stave, že sa tam mohla slúžiť omša. Vďaka informácii z UPK o omši v nedokončenej katedrále môžeme približne stanoviť aj čas, kedy mohlo dôjsť k obsadeniu Nitrianska a následnému uzatvoreniu

⁷⁹ P. Kubín, *Svatořečení biskupa Vojtěcha*, [in:] *Kościół w monarchiach Przemysławów i Piastów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 21. – 24. września 2006 roku*, ed. J. Dobosz, Poznań 2009, s. 99–100.

⁸⁰ K. Sochaniewicz, *Boleslaw*, s. 31; J. Fried, *St. Adalbert*, s. 128–129; A. Pleszczyński, *Poland as an ally*, s. 420; P. Kubín, *Svatořečení*, s. 99–100; idem, *Die Bemühungen Ottos III. um die Einsetzung eines Heiligenkultes für Bischof Adalbert von Prag (+ 997)*, [in:] *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*, s. 320–322, 325; M. Druga, *Pereonskí mníši a panónske misie na prelome tisícročí*, Konštantínove listy 10 (2017), č. 2, s. 77.

⁸¹ ÁMTF II, s. 237; A. Pór, *Az Esztergam-várbeli*, s. 3–6, 95–96; B. Hóman, *Szent István*, (2. kiadás), Budapest 2000, s. 163–165; E. Nagy, *Reconstitution*, s. 52–56; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 91; J. Steinhübel, *Křesťanstvo mezi Velkou Moravou a Uhorskom. Otázka kontinuity a diskontinuity*, *Historia Slavorum Occidentis* 6 (2014), č. 1, s. 51, 53.

⁸² I. Horváth, *István király*, s. 49.

mieru. Dezső Dercsényi predpokladal, že katedrála sv. Vojtecha bola dokončená niekedy okolo roku 1010⁸³. Ernő Marosi si ale myslí, že bola úplne dobudovaná až niekedy pred rokom 1038⁸⁴. Ak prijmeme dátáciu D. Dercsényiho, tak potom by do úvahy najskôr prichádzali roky 1008–1009, kedy mohlo dôjsť k obsadeniu severozápadného Uhorska-Nitrianska a následnému uzatvoreniu mieru v Ostrihome.

S jedinečnou informáciou o katedrále sv. Vojtecha v Ostrihome, ktorá sa zachovala v UPK, úzko súvisí aj záznam o ostrihomskom arcibiskupovi Astrikovi. V tejto kronike sa Astrik spomína až päťkrát. Ako biskup (*presul Astriqus*), ktorého Štefan v roku 1000 vyslal do Ríma po korunu⁸⁵, keď bol v Ríme u pápeža, je označený ako *presul Strigoniensis civitatis* a ďalej už len ako *presul Ungarorum*⁸⁶, keď ho Štefan po svojej korunovácii (1001) poslal k poľskému panovníkovi, spomína sa ako *presul Strigoniensis*, a napokon keď slúžil omšu v katedrále sv. Vojtecha je označený ako *summus pontifex a presul Astriqus*⁸⁷. Rábsky biskup Hartvik v Legende o sv. Štefanovi, ktorá bola predlohou UPK, v príbehu o uhorskej korune označuje Astrika len ako *presul* a vôbec neuvádza akej diecézy bol biskupom⁸⁸. Astrik sa stal ostrihomským arcibiskupom až v roku 1007⁸⁹. Do roku 1003 bol kaločským biskupom a v rokoch 1003–1006 len dočasne zastupoval ostrihomského arcibiskupa Sebastiana, ktorý oslepol⁹⁰. Astrik sa stal ostrihomským arcibiskupom až po Sebastianovej smrti v roku 1007⁹¹. Zo zmienok o Astrikovi v UPK je zrejmé, že podľa autora tejto kroniky by mal byť už v roku 1001 ostrihomským arcibiskupom, čo však Hartvik, z ktorého autor UPK vychádzal, vôbec nespomína. Astrik ako Štefanov vyslanec bol síce v Ríme u pápeža už v roku 1000, ale v tom čase ešte nebol ostrihomským arcibiskupom⁹². Autor UPK jednoducho spojil dve historické skutočnosti do jedné-

⁸³ D. Dercsényi, *Der königliche*, s. 4–5.

⁸⁴ E. Marosi, *Die Anfänge*, s. 13.

⁸⁵ ChHP, cap. 5. K tomu pozri: R. Grzesik, *Kronika*, s. 146–152.

⁸⁶ ChHP, cap. 6.

⁸⁷ ChHP, cap. 7.

⁸⁸ *Hartvicus*, cap. 9, s. 412, 414.

⁸⁹ ÁMTF II, s. 238; A. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, Budapest 2011, s. 79, 83.

⁹⁰ *Hartvicus*, cap. 11, s. 416–417.

⁹¹ Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 83, 85, 96, 100, 106, 108; V. Múcska, *O prvých*, s. 10–11, 14–15, 19; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 353–360, 366, 369, 373–374; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 18.

⁹² Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 106; V. Múcska, *O prvých*, s. 13–14; L. Veszprémy, *The Holy Crown*, s. 96–97; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 357–360.

ho rozprávania, a preto nesprávne označil Astrika za ostrihomského arcibiskupa už v roku 1001. Ak považujeme siedmu kapitolu UPK, konkrétne časť o stretnutí panovníkov a omši v katedrále sv. Vojtecha, za naozaj vierohodnú, vychádzajúcu z dnes už zaniknutého prameňa, tak potom sa stretnutie a omša nemohli udiať už v roku 1001, ale až niekedy od roku 1007, keď bol Astrik ostrihomským arcibiskupom. Do úvahy však prichádza aj možnosť, že sa stretnutie panovníkov uskutočnilo už v rokoch 1003–1006, keď bol Astrik len zastupujúcim arcibiskupom, no nevieme, či sa v tej dobe aj tak označoval. Oveľa pravdepodobnejšie je, že Boleslav Chrabrý obsadil Nitriansko až niekedy v rokoch 1007–1030, teda v čase, keď bol Astrik podľa vierohodných prameňov ostrihomským arcibiskupom⁹³. Možno sa tak stalo už v roku 1007 alebo až o pár rokov neskôr. Zaujímavé je, že v listine z roku 1007, vydanéj pri príležitosti ríšskej synody, ktorá sa konala vo Frankfurte, je medzi účastníkmi zapísaný aj ostrihomský arcibiskup Astrik / Anastázius ako *Ungrorum archiepiscopus*⁹⁴. Astrik je ako *presul Ungarorum*, teda podobne ako v uvedenej listine z roku 1007, označený aj v šiestej kapitole UPK⁹⁵. Nevíme však povedať, či podobné označenia ostrihomského arcibiskupa v týchto dvoch prameňoch mohli spolu nejako súvisieť. Ak však budeme pri stanovani času, kedy poľský panovník vpadol do Nitrianska, vychádzať práve z roku 1007, tak potom by niekedy v rokoch 1007–1008 mohlo dôjsť k obsadeniu Nitrianska a následne k mierovému stretnutiu Štefana a Boleslava Chrabrého v Ostrihome.

Uhorsko-poľská kronika ako jediný prameň spomína mier v Ostrihome. V tejto súvislosti stojí za pozornosť záznam v *Rocznik świętokrzyski nowy* (ďalej R. św.n.). Uvádza sa v ňom, že po narodení Imricha uzavrel Štefan I. mier / priateľstvo (*contraxit amicitias*) s Boleslavom (Mieškom)⁹⁶, ktorý trval desať rokov⁹⁷. Môže to byť nepriama zmienka o ostrihomskom mieri, ktorý sa spomína v UPK. Ak by to bolo

⁹³ A. Zsoldos, *Magyarország*, s. 79.

⁹⁴ DHA I, č. 6, s. 43; ÁMTF II, s. 238; V. Múcska, *O prvých*, s. 11.

⁹⁵ ChHP, cap. 6.

⁹⁶ G. Bradács, „*Heinricus filius Stephani, qui tantis miraculis claruit.*“ *Szent Imre herceg a középkori európai történetírásban*, *Történeti Tanulmányok* 14 (2007), s. 65–67. Podľa J. Karácsonyiho a J. Dąbrowského to nebol Boleslav Chrabrý ale jeho syn Mieško II. J. Karácsonyi, *Vélemény szent Imre herceg nejeéről*, *Századok* 36 (1902), č. 2, s. 107–111; J. Dąbrowski, *Polskie małżeństwo św. Emeryka*, *Przegląd Powszechny* 187 (1930), s. 65–66, 68–69. K tomu pozri: H. Łowmiański, *Dynastia Piastów we wczesnym średniowieczu*, [in:] *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, t. I. *Organizacja polityczna*, eds. K. Tymieniecki et al., Poznań 2002, s. 132.

⁹⁷ *Annales s. Crucis*, cap. 4, s. 6–7.

tak, potom by tieto anály boli druhým prameňom, ktorý spomína uzatvorenie mieru medzi uhorským a poľským panovníkom na začiatku 11. storočia. Vieme, že Imrich sa narodil v roku 1007⁹⁸ a ak *R. św.n.* hodnoverne zaznamenal, že po Imrichovom narodení žili Štefan a Boleslav v mieri, tak potom k obsadeniu Nitrianska a uzatvoreniu mieru v Ostrihome mohlo skutočne dôjsť v roku 1007. Podľa *R. św.n.* mal mier medzi nimi trvať desať rokov, teda od narodenia Imricha v roku 1007 až do roku 1017. Na stanovenie obsadenia Nitrianska poľským panovníkom je okrem roku 1007 veľmi zaujímavý aj rok 1017. Thietmar totiž spomína, že niekedy v roku 1017/1018 Štefan I. vyhnal Prokujca-Ďulu II. z hradu na uhorsko-poľskej hranici, ktorý mu predtým zveril Boleslav Chrabrý. Informácia z *R. św.n.* o mieri medzi poľským a uhorským panovníkom a zmienka u Thietmara o vojenskej akcii Štefana I. by tak mohli súvisieť. Podľa *R. św.n.* mier trval od roku 1007 celých 10 rokov a skončil práve v roku 1017, teda približne vtedy, kedy podľa Thietmara došlo k vojenskému konfliktu Štefana I. a Boleslava Chrabrého. V jednom z rukopisov *R. św.n.* zo 16. storočia (v Biblioteke Ordynacji Krasieńskich) sa spomína narodenie Štefanovho syna Imricha a hneď potom nasleduje zápis *Anno domini 10[0]6 Stephanus Hungarie amicitiam contraxit cum Myskone Polonie*⁹⁹. Tento rukopis mohol vychádzať z nejakého dnes neznámeho poľského prameňa (nachádzajúceho sa v kráľovskej kancelárii)¹⁰⁰, a preto ako jediný priamo uvádza rok 1006, kedy došlo k uzatvoreniu mieru / priateľstva medzi Štefanom a Boleslavom. Ak sú informácie o mieri medzi uhorským a poľským panovníkom, ktoré sa zachovali v *R. św.n.*, skutočne hodnoverné a týkajú sa ostrihomského mieru spomínaného v UPK, tak potom k obsadeniu Nitrianska a následnému stretnutiu v Ostrihome mohlo skutočne dôjsť v rokoch 1006–1007.

Rábsky biskup Hartvik a UPK spomínajú ako Boleslav Chrabrý v roku 1000 vyslal posolstvo k pápežovi do Ríma, aby okrem iného od neho získal korunu. Tento príbeh o snahe poľského panovníka o zaslanie koruny z Ríma má reálny základ¹⁰¹. V živote sv.

⁹⁸ Sz. de Vajay, *Großfürst Geysa von Ungarn. Familie und Verwandtschaft*, Südostforschungen 21 (1962), s. 69; Gy. Kristó, *Írások*, s. 45; idem, *The Life of King*, s. 23; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 131; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 378–379.

⁹⁹ *Rocznik świętokrzyski do r. 1490*, cod. IX, [in:] MPH III, s. 60; G. Bradács, *Heinricus filius*, s. 67. V *Chronica principum Poloniae* sa spomína, že uhorský kráľ Štefan I. žil počas svojej vlády v mieri s Čechmi, ale Poliaci boli jeho nepriatelia. *Chronica principum Poloniae*, ed. Z. Węclewski, [in:] MPH III, cap. 11, s. 444.

¹⁰⁰ M. Błaziak, *Rocznik świętokrzyski nowy – rocznikiem mansjonarskim czy andegaweńsko-jagiellońskim?*, *Studia Źródłoznawcze* 37 (2000), s. 49–63.

¹⁰¹ Z.J. Kosztołnyik, *Hungary*, s. 80; V. Múcska, *Uhorsko*, s. 109–111.

Romualda, ktorý spísal Peter Damián okolo roku 1040, sa totiž spomína, ako Boleslav Chrabrý v roku 1001 žiadal cisára Ota III., aby mu poslal misionárov. Oto III. sa v tejto veci obrátil na sv. Romualda, a tak sa dvaja z jeho mníchov (Ján a Benedikt) vybrali do Poľska.¹⁰² Keď títo misionári už sedem rokov (*septimo vero anno*) pôsobili v Poľsku a naučili sa miestnu reč, vyslali (teda v roku 1008) jedného mnícha do Ríma, aby získali od pápeža povolenie kázať, a aby k nim priviedol ešte ďalších mníchov. S cestou do Ríma v roku 1008 pravdepodobne súvisí aj nasledujúca veta v živote sv. Romualda. Podľa nej sa Boleslav Chrabrý prostredníctvom týchto mníchov-misionárov sv. Romualda (neskorší mučeníci) snažil získať od pápeža korunu pre svoje kráľovstvo. Boleslav týchto mníchov presviedčal, aby vzali od neho množstvo darov pre pápeža a vrátili sa z Ríma s kráľovskou korunou¹⁰³. Mnísi však odmietli Boleslavovu žiadosť s odôvodnením, že sa nechcú miešať do týchto svetských záležitostí. V nasledujúcej kapitole tohto života sa spomína, že Henrich II., aby prekazil zámer Boleslava, nariadil strážiť všetky cesty. Ak by poľský panovník poslal svojich poslov do Ríma, padli by do Henrichových rúk. Preto mnícha, ktorého predtým vyslali spomenutí misionári sv. Romualda z Poľska do Ríma, kráľovi ľudia zadržali a uväznili¹⁰⁴. Aj keď sa udalosti ohľadom Boleslavovej snahy o získanie koruny z Ríma podľa života sv. Romualda mali odohrať okolo roku 1001, v skutočnosti sa mohli udiať až v roku 1008¹⁰⁵. Naznačuje to údaj, že títo mnísi sa od roku 1001 zdržiavali v Poľsku sedem rokov a až potom vyslali posla do Ríma. Druhým dôvodom, že sa tak zrejme nemuselo stať už v roku 1001, je zmienka o zadržení ich posla kráľom Henrichom II., ktorý vládol až od roku 1002. Tento posol podľa všetkého mohol cestovať do Ríma aj s Boleslavovou žiadosťou o udelenie koruny od pápeža. Informácie v živote sv. Romualda o snahe Boleslava získať korunu z Ríma môžu súvisieť s príbehom, ktorý spomína Hartvik a UPK v roku 1000, ale nie je vôbec vylúčené, že poľský panovník vyslal svojich poslov do Ríma až v roku 1008. Historici na základe Života piatich bratov mučeníkov, ktorý napísal Bruno z Querfurtu niekedy v rokoch 1003–1009,¹⁰⁶ predpokladajú, že Boleslav vyslal poslov do Ríma po korunu v rokoch 1003–1004 alebo

¹⁰² K tomu pozri: A. Pleszczyński, *Bolesław Chrobry konfratrem eremitów św. Romualda w Międzyrzeczu*, Kwart. Hist. 103 (1996), 1, s. 5–8, 13–16; P. Wiszewski, *Domus Boleslai. Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c. 966–1138)*, Leiden–Boston 2010, s. 456–457; M. Druga, *Pereonski mnisi*, s. 76–78, 81–82.

¹⁰³ *Ex vita s. Romualdi auctore Petro Damiani*, ed. D.G. Waitz, [in:] MGH SS 4, Hannoverae 1841, cap. 28, s. 852; J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 269–270.

¹⁰⁴ *Ex vita s. Romualdi*, cap. 29, s. 853.

¹⁰⁵ M. Sághy, *The making*, s. 460.

¹⁰⁶ K tomu pozri: P. Wiszewski, *Domus Boleslai*, s. 22–28, 456–457.

sa tak na základe zmienky u Thietmara malo stať až v roku 1014¹⁰⁷. Bruno z Querfurtu a Thietmar¹⁰⁸ síce spomínajú, že Boleslav vyslal poslov do Ríma k pápežovi, ale nesúviselo to so snahou o získanie koruny. Bruno z Querfurtu zaznamenal, že posolstvo do Ríma (1003–1004) sa týkalo uznania bratov sv. Romualda za mučeníkov, ktorí zahynuli v Poľsku. Kvôli vtedajšiemu nepriateľstvu medzi Boleslavom Chrabrým a Henrichom II. však nebola táto cesta úspešná.¹⁰⁹ Jediným prameňom, v ktorom sa posolstvo poľského panovníka do Ríma týkalo udelenia koruny, je život sv. Romualda. Boleslav Chrabrý teda vyslal poslov k pápežovi, aby tam získal korunu, podobne ako sa to podarilo uhorskému kráľovi Štefanovi I. v roku 1001. Boleslavove plány prekazil nemecký kráľ Henrich II., ktorý mal počas nemecko-poľského nepriateľstva v rokoch 1003–1007 veľmi zlé vzťahy s poľským panovníkom. Teda príbeh o neudelení koruny pre Boleslava Chrabrého, ktorý zaznamenali Hartvik a UPK, v skutočnosti vôbec nemusel súvisieť so Štefanom I., ale skôr s Henrichom II. Ak by sme prepojili príbeh v UPK o neudelení koruny poľskému panovníkovi, mierové stretnutie v Ostrihome so Štefanom I., ktorému iste predchádzala vojna, s informáciami, ktoré sa nachádzajú v živote sv. Romualda, tak potom by Boleslav Chrabrý mohol obsadiť Nitriansko niekedy okolo roku 1008. Išlo by tak o Boleslavovu reakciu na to, že nemecký kráľ mu znemožnil získať korunu od pápeža. Nepriateľská akcia Henricha II. proti poľskému panovníkovi súvisela podľa všetkého hlavne s vojenskými úspechmi Boleslava, ktorý v roku 1007 získal Lužicu a obliehal hrad Budyšin na území Milčanska, a tým porušil dohodu uzatvorenú v Poznani v roku 1005¹¹⁰. Henrich II. sa zrejme práve v tom čase pokúšal získať za spojenca svojho švagra Štefana I. Dokladať by to mohol list Bruna z Querfurtu pre Henricha II. z roku 1008 / 1009,¹¹¹ v ktorom spomína, že keď sa zdržiaval v Uhorsku (v roku 1007), prišiel tam Bruno, biskup z Augsburgu¹¹². Bruno sa v roku 1003 podieľal na vzbure proti svojmu bratovi Henrichovi II., ale vďaka sprostredkovaniu Štefana I. získal v roku 1004 milosť a v roku 1006 sa dokonca stal augsburským biskupom¹¹³. Historici predpokladajú, že dôvodom jeho prítomnosti v Uhorsku

¹⁰⁷ J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 286.

¹⁰⁸ *Thietmari*, lib. 6, cap. 92.

¹⁰⁹ *Brunonis Vita quinque fratrum*, ed. R. Kade, [in:] MGH SS 15/2, Hannoverae 1888, cap. 21, s. 735.

¹¹⁰ *Thietmari*, lib. 6, cap. 33 (24), 34; B. Krzemieńska, *Krize*, s. 522–523; M. Font, *Ein Hofstag*, cap. 21, s. 26–27.

¹¹¹ K tomu pozri: P. Wiszewski, *Domus Boleslai*, s. 22–28.

¹¹² DHA, č. 7, s. 44.

¹¹³ V. Múcska, *Bruno z Querfurtu a Uhorsko*, *Historia Slavorum Occidentis* 4 (2014), č. 1(6), s. 67.

v roku 1007, okrem narodenia Imricha¹¹⁴, syna Štefana, mohla byť snaha Henricha II. získať Štefana I. za spojenca proti Boleslavovi Chrabrému¹¹⁵. Ak by to bola pravda a Štefan sa v roku 1007 skutočne stal spojencom nemeckého kráľa, tak potom mohol mať Boleslav, okrem neudelenia koruny podľa príbehu v UPK a živote sv. Romualda, vážnejší dôvod na útok proti uhorskému kráľovi. Uzatvorením tohto spojenectva by mu totiž hrozilo, že Štefan v spojitosti s vojenskými akciami Henricha II. mohol zaútočiť z juhu a vpadnúť tak do Poľska alebo ohrozovať Boleslavovu pozíciu na Morave. Preto Boleslav, aby zabezpečil svoje hranice na juhu, obsadil v roku 1007 / 1008 severozápadnú časť Uhorska – Nitriansko a upevnil tak svoju pozíciu v prípade možného útoku Štefana I.

Okrem Galla Anonyma a UPK sa o obsadení severozápadného Uhorska nepriamo zmienil aj Thietmar. Ten vo svojej kronike zaznamenal udalosť, ktorá sa pravdepodobne vzťahovala k roku 1017 / 1018: „V pohraničí medzi Uhrami a svojím kniežatstvom mal [Boleslav Chrabrý] jeden hrad [urbs], ktorého strážcom bol Prokuj [senior], ujec kráľa Uhrov, ktorého tak ako v minulosti [1003] aj teraz vyhnal [Štefan I.] z jeho panstva [sídla, sídelného hradu].“ Štefan bol voči Prokujovi milostivý a „Boh mu preto doprial tak v spomenutom hrade [civitas], ako aj v ďalších [hradoch] vždy víťazstvo“¹¹⁶. Dodnes medzi historikmi nevládne zhoda, kde ležal tento neznámy hrad¹¹⁷, ktorý spravoval Prokuj-Đula II., brat Šarolty, matky kráľa Štefana¹¹⁸. Existuje viacero názorov, ktoré vychádzajú pre-

¹¹⁴ Gy. Kristó, *Die Arpadendynastie*, s. 79.

¹¹⁵ F. Dvornik, *The Making*, s. 214; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 337; Z.J. Kosztołnyik, *Hungary*, s. 306; G. Varga, *Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation*, München 2003, s. 84–85. K tomu pozri: A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 125–126; K. Kollinger, *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992–1025)*, Wrocław 2014, s. 63–66.

¹¹⁶ *Thietmari*, lib. 8, cap. 4 (3); J. Karácsonyi, *Szent István király élete*, Budapest 1904, s. 24; A. Brückner, *Ungarn und Polen*, Ungarische Jahrbücher 4 (1924), s. 87; S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 44, 138, 231–232, 242, 286–287; J. Melich, *Beleknegini és Procui*, Magyar Nyelv 23 (1927), č. 7–8, s. 488–494; G. Bónis, *István király*, Budapest 1956, s. 43–44; P. Ratkoš, *Podmanenie*, s. 154–155, 160; Gy. Györffy, *Dem Gedächtnis*, s. 10; F. Makk, *Magyar külpolitika*, s. 48–49; Gy. Kristó, *Early Transylvania (895–1324)*, Budapest 2003, s. 61–69; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 125–126; L. Makkai, *Transylvania in the Medieval Hungarian Kingdom (896–1526)*, [in:] *History of Transylvania I. From the Beginnings to 1606*, eds. L. Makkai, A. Mócsy, New York 2001, s. 383, 402–403; H. Kunstmann, *Zwei rätselhafte Namen der früher Árpádendynastie, Beleknegini und Besprim*, Ungarn-Jahrbuch 28 (2005/2007), s. 18–19; M. Halmágyi, *Beleknegini-Sarolt és társnői. Nőalakok Merseburgi Thietmar krónikájában*, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 132 (2011), s. 21–36.

¹¹⁷ F. Geppert, *Die Burgen und Städte bei Thietmar von Merseburg*, Thüringisch-sächsische Zeitschrift für Geschichte und Kunst 16 (1927), s. 236; F. Hrušovský, *Boleslav Chrabrý a Slovensko*, [in:] *Sborník na počesť Jozefa Škultétyho*, Turčiansky sv. Martin 1933, s. 481.

¹¹⁸ K rodine Prokuj-Đula a Sedmohradsku pozri: J. Melich, *Beleknegini és Procui*, s. 494–496; Gy.

važne zo zmeny uhorsko-poľských hraníc v súvislosti s vojenskými výpravami Boleslava Chrabrého na začiatku 11. storočia. Niektorí historici preto lokalizujú spomenutý hrad prevažne do uhorsko-poľského (nitrianskeho) pohraničia a uvažujú o Trenčíne¹¹⁹, Uher-skom Hradišti¹²⁰, Sárvári-Blatnom hrade (pri Mikulčiciach?)¹²¹, o Bratislave¹²², často sa zvykne stotožňovať s hradom Salis¹²³, prípadne niekedy aj s Hradiskom (pod Čergovom) v Šariši, s Čingovom (Hradisko II) na Spiši¹²⁴ alebo dokonca aj s Vyšehradom v Turci¹²⁵. Editori kroniky Thietmara lokalizujú Prokujov hrad niekde k Tatrám, a teda tiež skôr na východ¹²⁶. Nedávno sa dokonca objavil názor, že týmto Prokujovým hradom by mohol byť aj poľský Przemysl¹²⁷. Poznámka Thietmara o prvom vyhnaní Prokujy z Uhorska je veľmi pravdepodobne spomienkou na udalosť, ktorá sa udiala v roku 1003, keď Štefan I. vyhnal sedmohradské knieža Ďulu II.-Prokujy a obsadil jeho územie: „Štefan, kráľ Uhor-

Győrffy, *Święty Stefan*, s. 73–74; idem, *Kontakty Polski i Węgier w dobie tworzenia się obu państw*, Kwart. Hist. 95 (1989), 4, s. 7–8; L. Makkai, *Transylvania*, s. 383; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 52–54. I. Uhrman tvrdí, že Prokuj-Ďula II. bol Šaroltin bratranec a nie brat. I. Uhrman, *Iulus rex. A gyula-dinasztia, a kabarok és Szent István Intelmei*, Hadtörténelmi Közlemények 116 (2003), s. 267–342; I. Uhrman, *A gyula-dinasztia oldalhajtásai? (Ajtony, Csanád, Doboka)*, [in:] *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*, eds. Gy. Erdei, B. Nagy, Budapest 2004, s. 129–135.

¹¹⁹ Gy. Pauler, *A magyar*, s. 69, 410; J. Karácsonyi, *Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól*, Századok 35 (1901), č. 3, s. 1048; idem, *Szent István*, s. 24; B. Hóman, *Szent István*, s. 116–119; G. Bónis, *István király*, s. 52; J. Widajewicz, *Kraków i Powąże w dokumencie biskupstwa praskiego z roku 1086*, Poznań 1938, s. 53.

¹²⁰ György Győrffy najskôr odmietal možnosť, že to bol Trenčín alebo Ďešín a hovoril len o neznámom hrade niekde medzi Krakovom a Moravou. Neskôr pripúšťal, že to mohlo byť Uherské Hradište alebo Sárvár. Gy. Győrffy, *Święty Stefan*, s. 338–339; idem, *Kontakty*, s. 13–14.

¹²¹ Idem, *Święty Stefan*, s. 338–339; idem, *Kontakty*, s. 13–14; Z. J. Kosztolnyik, *Hungary*, s. 306.

¹²² B. Hóman, *Szent István*, s. 116–119; J. Steinhübel, *Uhorský hrad*, s. 363.

¹²³ V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, s. 33–34, 93. K tomu pozri: J. Widajewicz, *Kraków*, s. 50–56; D. Rapant, *Drobné štúdie k slovenskému stredoveku II. Dux Ruizorum*, Slovenská archivistika 9 (1974), č. 1, s. 57–58; N. Verešová, *Boleslav Chrabrý a Slovensko*, Medea. Studia mediævalia et antiqua 5 (2001), s. 28.

¹²⁴ M. Homza, *Początki*, s. 31–32; idem, *Vztahy*, s. 201–202; R. Grzesik, *Przebieg granicy polsko-węgierskiej we wczesnym średniowieczu w świetle Kroniki węgiersko-polskiej*, Studia Historyczne 41 (1998), 2, s. 165. Podľa G. Labudu je veľmi ťažké zistiť, kde sa tento hrad nachádzal. Ponúkol však dve lokalizácie. Buď stál na západnom Slovensku alebo na Spiši. G. Labuda, *Utrata Moraw*, s. 107; idem, *Ze stosunków*, s. 87.

¹²⁵ V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, s. 32–34; F. Hrušovský, *Boleslav Chrabrý*, s. 481.

¹²⁶ *Thietmari Merseburgensis episcopi, Chronicon. Thietmar von Merseburg, Chronik*, ed. et trans. W. Trillmich, Berlin 1960, s. 442–443.

¹²⁷ K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 295–299.

ska, vojensky vystúpil proti svojmu ujcovi kráľovi [*regem*] Ďulovi, zajal ho spolu so ženou a dvoma synmi. Silou navrátil kráľovstvo ku kresťanskej viere¹²⁸.

Už starší maďarskí historici (napr. Péter Váczy) stotožnili Prokuja so sedmohradským kniežaťom Ďulom II., ale vyskytujú sa aj názory, že to boli dve osoby¹²⁹. Niektorí poľskí historici dokonca považovali Prokuja za brata Mieška I., a preto to podľa nich nemohlo byť sedmohradské knieža, ale Piastovec, teda strýko Boleslava Chrabrého¹³⁰. Tento názor sa v nemeckej a maďarskej – a štasti aj v poľskej – historiografii neujal¹³¹. Ak by to boli skutočne dve osoby, tak potom by mal Štefan I. oveľa širšie príbuzenstvo, než historici predpokladali¹³². Gerard Labuda si napríklad myslel, že použitý latinský termín *avunculus* pre Prokuja nemusel znamenať len ujec Štefana, ale mohol označovať širší okruh jeho príbuzných v Sedmohradsku. Prokuj je síce zložené meno (Pro-kuj alebo skôr Prokuj)¹³³, ktoré dostávali významné osoby (kniežatá), ale podľa viacerých jazykovedcov nemá ani maďarský ani slovanský pôvod. Alexander Brückner a Gerard Labuda sa napríklad domnievali, že toto meno vychádzalo z gréckeho mena Prokop, Prochor a Ďula získal svoje meno Prokuj vďaka úzkym kontaktom s bulharským a byzantským dvorom¹³⁴.

¹²⁸ *Annales Altahenses maiores*, ed. E. van Oefele, MGH SRG 4, Hannoverae 1891, A. 1003, s. 16; *Annales Hildesheimenses*, A. 1003, s. 29; *Annalista Saxo. Die Reichschronik des Annalista Saxo*, ed. K. Nass, MGH SS 37, Hannoverae 2006, A. 1003, s. 295; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 55; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 209–212; F. Makk, *Magyarország és keleti szomszédai Szent István korában*, [in:] *Szent István és kora*, eds. F. Glatz, J. Kardos, Budapest 1988, s. 83; L. Makkai, *Transylvania*, s. 401–402; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 52–57; M.I. Ţiplic, *Die Grenzverteidigung Siebenbürgens im Mittelalter (10.–14. Jahrhundert)*, Heidelberg 2007, s. 111; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 23–26.

¹²⁹ C. A. Macartney, *Studies of the earliest Hungarian historical sources I. The Lives of St. Gerard*, *Archivum Europe Centro-Orientalis* 18 (1938), s. 480–481, 489; G. Labuda, *Ze stosunków*, s. 86; L. Makkai, *Transylvania*, s. 383; F. Curta, *Transylvania around A. D. 1000*, [in:] *Europe around*, s. 146.

¹³⁰ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 25–28; W. Semkowicz, *Geograficzne*, s. 37; S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 231–232; J. Widajewicz, *Kraków*, s. 51–52.

¹³¹ F. Hrušovský, *Boleslav*, s. 461; H. Łowmiański, *Dynastia*, s. 124; Gy. Györffy, *Kontakty*, s. 7–8, 12; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 71–72; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 337–338; H. Kunstmann, *Zwei rätselhafte*, s. 17.

¹³² L. Makkai, *Transylvania*, s. 338–339, 383.

¹³³ Idem, *Transylvania*, s. 402–403. Ak by meno Prokuj vychádzalo zo slovanského jazyka, mohli by byť vytvorené podobne ako slová Beluj, veluj, dražuj a pod. s charakteristickým sufixom *-uj*. V slovanských jazykoch existuje aj meno Prok, Proch, Proka, Prokoš, Prokeš, Próka, Prokunja, Prokša, Prokosz, Prokiesz. Išlo by teda o variant Prok-uj, v latinskej podobe zapísané ako *Procu*. F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen-und Ortsnamen* (3. vyd.), Heildeberg 1927, s. 6 (220), 88 (302); J. Melich, *Beleknegini és Procu*, s. 494; J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, s. 146, 151.

¹³⁴ A. Brückner, *Ungarn*, s. 87; J. Melich, *Beleknegini és Procu*, s. 494–495; G. Labuda, *Ze stosunków*, s. 86–88.

Podľa Thietmara bol Prokuj *senior*¹³⁵. Okolo roku 1018 mohol mať už skutočne veľa rokov, ale toto latinské označenie nepoužil vo význame „starý“. Vo svojej kronike takto nazval napríklad aj Mieška I. alebo Dobromíra, otca Emnildy. Týmto latinským termínom chcel Thietmar vyjadriť skôr to, že išlo o významného a mocného človeka, príslušníka vznešeného rodu. Vieme, že Prokuj-Ďula II. ako bývalé knieža pochádzal zo starého a mocného rodu, ktorý vládol v Sedmohradsku od 10. storočia¹³⁶. Aj keď mal Prokuj v roku 1018 konflikt s uhorským kráľom Štefanom, švagrom Henricha II., bol navyše aj Štefanov bývalý nepriateľ, napriek tomu to bol pre Thietmara stále významný človek, a práve preto ho nazval *senior*¹³⁷. Označenie Prokuj *senior* veľmi pravdepodobne naznačuje, že aj keď ho Štefan I. v roku 1003 porazil a neskôr utiekol z Uhorska k Boleslavovi Chrabrému, čím sa stal jeho spojencom, stále to bol podľa Thietmara mocný a rešpektovaný človek.

Boleslav Chrabrý kontroloval na začiatku 11. storočia rozsiahle územie. Južné hranice jeho ríše boli v prípade severozápadného Uhorska – Nitrianska ešte aj v roku 1017/1018 na Dunaji a Tise. Myslíme si preto, že najsprávnejšie je hľadať Prokujov hrad práve pri Dunaji¹³⁸. Thietmar vo svojej kronike označuje hrady latinskými termínmi *urbs* alebo *civitas*, ktoré používa ako synonymá. Presne tak to urobil aj pri neznámom hrade, ktorý spravoval Prokuj. Termínom *urbs* / *civitas* označuje nielen významné nemecké hrady, ale aj slovanské hrady (české, poľské), ktoré súviseli s opisom nemecko-poľskej vojny v rokoch 1003 – 1018¹³⁹. Spomenutý hrad pôvodne patrilo Boleslavovi Chrabrému a spravoval ho významný človek Ďula II., pôvodom zo Sedmohradska. Saský kronikár dokonca poznal jeho druhé meno Prokuj, tak ako poznal iné meno Štefana-Vajka a Šarolty-Beleknegini¹⁴⁰. Thietmar sa veľmi pravdepodobne zmienil o tomto hrade preto,

¹³⁵ V Uhorsku mal latinský termín *senior* význam pán, maď. úr, B. Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters I. Von dem ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jahrhunderts*, Berlin 1940, s. 228.

¹³⁶ L. Makkai, *Transylvania*, s. 334, 338–339, 378–384, 389–394; F. Curta, *Transylvania*, s. 145–146.

¹³⁷ A. Pleszczyński, *The Birth of a Stereotype. Polish Rulers and their Country in German Writings c. 1000 A.D.*, Leiden–Boston 2011, s. 225, 227–228. K tomu pozri: J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne*, s. 66.

¹³⁸ Podobne takto uvažoval už: S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 242.

¹³⁹ F. Geppert, *Die Burgen*, s. 171–239; P. Hudáček, *Civitas*, s. 75–76.

¹⁴⁰ *Thietmari*, lib. 4, cap. 59 (38), lib. 8, cap. 4 (3). Podľa Thietmara znamená *Beleknegini* v slovanskom jazyku krásna pani (*pulchra domina*). Mohlo však ísť aj o jej hodnosť vo význame *Veleknegini*-Veľkokňažná, lat. *uxor principis*. V živote sv. Vojtecha od Bruna z *Querfurtu* je Šaroltin muž, uhorské veľkoknieža Gejza, označený ako *senior magnus*. *Bruno Querfurtensis. Nascitur purpureus flos: Bruno z Querfurtu. Život svätého Vojtecha*, ed. M. Kyrálová, Praha 2017, cap. 23A, s. 68; J. Melich, *Beleknegini és Prociú*, s. 488–494; H. Kunstmann, *Zwei rätselhafte*, s. 19–20.

lebo mal dôležitý vojenský význam počas nemecko-poľských vojen. Nespomína síce jeho meno, ale to nie je vôbec zvláštne, pretože poznal prevažne mená hradov v bezprostrednom susedstve Saska, v ktorom pôsobil¹⁴¹, a preto sa o hrade Prokuja zmieňuje len ako o *quandam urbem*. To ale neznamená, že to bol bezvýznamný hrad. Ak prijmeme predpoklad, že tento hrad súvisel s nemecko-poľskými vojnami, tak sa veľmi pravdepodobne nachádzal v západnej časti Nitrianska, ktoré niekedy na začiatku 11. storočia ovládal Boleslav Chrabrý a ktoré priamo susedilo s územím, kde dochádzalo k vojenským stretom. Jediným hradom, ktorý prichádza do úvahy, je Bratislavský hrad, v tom čase nazývaný Preslava¹⁴². Prokujov hrad s Bratislavou stotožnil už František V. Sasinek¹⁴³, neskôr o tejto možnosti uvažoval aj János Karácsonyi¹⁴⁴ a Bálint Hóman¹⁴⁵. K identifikácii Prokujovho hradu s Preslavou / Bratislavou sa neskôr priklonil aj Ján Steinhübel, ktorý svoj názor už presvedčivo zdôvodnil¹⁴⁶.

Hrad Preslava (Bratislava) mal strategickú polohu s veľkým vojenským a obchodným významom. Začiatkom 11. storočia hrad získal nové opevnenie (podľa archeológov niekedy v rokoch 992–1012)¹⁴⁷. Veľmi pravdepodobne bolo vybudované po obsadení Nitrianska Boleslavom Chrabrým niekedy na začiatku 11. storočia, keď na hrade usadil svoju vojenskú posádku¹⁴⁸. Podľa všetkého práve tento hrad so silnou poľskou

¹⁴¹ Z. Měřinský, *K lokalizaci hradu Businc z Dětmara Merseburského (Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon ad a. 1015)*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university, Řada archeologicko-klasická (E) 44 (1995), č. 40, s. 138.

¹⁴² K tomuto hradu pozri: J. Steinhübel, *Uhorský hrad Preslava*, s. 361–374; idem, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 357–365; M. Ruttikay, *Mocenské centrá Nitrianskeho kniežatstva*, [in:] *Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod. Príspevky z konferencie*, eds. B. Panis et al., Bratislava-Nitra 2012, s. 129; idem, *Strongholds – Routes – Frontiers – Lidar. New Finding of the Research on Early Medieval Strongholds in Slovakia*, [in:] *Archäologische Studien zum frühen Mittelalter. Internationale Konferenz Nitra vom 18. bis 20. Oktober 2016 in Slovakia*, ed. G. Fusek, Nitra 2017, s. 168–172; J. Henning, M. Ruttikay, *Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext. Ein deutsch-slowakisches Forschungsprojekt*, [in:] *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*, eds. J. Macháček, Š. Ungerman, Bonn 2011, s. 271–273; M. Mordovin, *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországon a 10. – 12. században*, Budapest 2016, s. 141–142, 149, 151–154.

¹⁴³ FV. Sasinek, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*, V Skalici 1868, s. 25, 101.

¹⁴⁴ J. Karácsonyi, *Szent István*, s. 24.

¹⁴⁵ B. Hóman, *Szent István*, s. 118–119, 267–268.

¹⁴⁶ J. Steinhübel, *Uhorský hrad*, s. 363; idem, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 361–365, 371–372; G. Buják, *Brezalauspurc*, s. 40–45.

¹⁴⁷ M. Ruttikay, *Strongholds*, s. 168–172.

¹⁴⁸ K podobnému prípadu v moravskom Přerově pozri: Č. Staňa, *Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů*, [in:] *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, s. 197.

posádkou na dôležitej križovatke ciest zveril Boleslav Chrabrý do správy Prokujovi. Ak by sa Prokujov pohraničný hrad nachádzal viac na severe, napríklad v Trenčíne, tak Štefan, aby napadol Prokuja, musel by s veľkým rizikom postupovať do vnútrozemia Nitrianska, ktoré v tom čase pravdepodobne ovládal Boleslavov spojenec, knieža Ladislav Lysý. Thietmar spomenul, že Štefan vyhnal Prokuja *a suis sedibus*. Tento výraz nie je možné prekladať ako jeho pozemkový majetok¹⁴⁹, pretože latinský termín *sedes* má prevažne význam sídlo, sídelné mesto alebo hrad. Thietmar teda hovorí, že ho Štefan vyhnal z jeho hradu (*urbs*), kde sídlil z poverenia poľského kniežata Boleslava a ktorý zároveň mohol byť aj centrom väčšieho územia, napríklad západného pohorčia Nitrianska, kde sa nachádzala aj Preslava (Bratislava). Prokuj by tak kontroloval strategické miesto, kde sa stretávali hranice Nemecka (Východnej marky), Uhorska a Poľska (Nitrianska). Bolo to územie, kde mohlo dôjsť počas nemecko-poľských vojen k útokom zo strany Henricha II., markgrófa Východnej marky alebo samotného uhorského kráľa. Vojenská akcia uhorského kráľa Štefana proti Prokujovi, spojencovi Boleslava Chrabrého, smerovala teda k pohraničnému hradu, ktorý kontroloval nemecko-uhorsko-poľské (nitrianske) hranice. Skončilo sa to Prokujovou porážkou a je veľmi pravdepodobné, že Štefan si Prokujov hrad (Preslavu) a okolité územie udržal natrvalo.

Zmienka o Prokujovi v Thietmarovej kronike je veľmi dôležitá. Dokladá, že Boleslav Chrabrý niekedy pred rokom 1018 zveril jeden svoj hrad (Preslava) bývalému nepriateľovi uhorského kráľa Štefana, ktorý bol navyše aj jeho príbuzný. Nevieime však, kedy Prokujovi tento hrad udelil, ale muselo sa tak stať až po obsadení Nitrianska niekedy na začiatku 11. storočia, možno v rokoch 1007–1008. Anonymný notár kráľa Bela III. (známy ako Anonymus) spomína, že Štefan I. porazil sedmohradské knieža Ďulu II. a obsadil jeho krajinu. Na rozdiel od kniežata Kopáňa, ktorého telo nechal po jeho porážke v roku 997 rozštvrtiť, Ďulu nezabil. Priviedol ho do Uhorska, kde ho vraj väznil až do konca života¹⁵⁰. Hodnotné informácie o Ďulovi II.-Prokujovi sa zachovali v druhej legende o čanádskom biskupovi Gerardovi, známej ako *Legenda maior*, ktorá bola spísaná niekedy v 14. storočí¹⁵¹. Na rozdiel od prvej a staršej legendy z 11. storočia známej ako *Legenda minor*, táto druhá legenda obsahuje viacero údajov, ktoré pochádzajú z dnes nezachovaných prameňov z 11. storočia a v menšej legende sa

¹⁴⁹ G. Labuda, *Ze stosunków*, s. 83.

¹⁵⁰ Anonymus, cap. 27, s. 69; Gy. Kristó, *The Life of King*, s. 25.

¹⁵¹ C.A. Macartney, *Studies of the earliest Hungarian historical sources I. The Lives of St. Gerard*, Archivum Europe Centro-Orientalis 18 (1938), s. 456–490; idem, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*, Cambridge 1953, s. 154–161; E. Nemerényi, *Latin Classics in Medieval Hungary Eleventh Century*, Debrecen 2004, s. 23–24.

vôbec nespomínajú¹⁵². Týka sa to aj príbehu o kniežati Ajtoňovi, ktorý v časoch uhorského kráľa Štefana I. sídlil na hrade Marošvár (*urbs Morisena*, Čanád / Csanád, dnešný Banát). Podľa tejto legendy prišiel Gerard do Stoličného Belehradu, kde ho predstavili Štefanovi I. a vtedy mu kráľ prisľúbil, že keď porazí svojho nepriateľa Ajtoňa, dá mu jeho hrad Marošvár, aby tam mohol zriadiť (misijné) biskupstvo. Ajtoň začal neoprávnene kontrolovať solnú cestu po rieke Maroši a privlastnil si kráľovské zisky z obchodu so sedmohradskou soľou. Preto vznikol medzi ním a kráľom Štefanom I. spor. Uhorský panovník poslal svojho vojvodu Čanáda¹⁵³, aby zaútočil na Ajtoňa. Vo väčšom živote sv. Gerarda je príbeh o porážke kniežata Ajtoňa, ktorý nespomínajú žiadne uhorské pramene a zachoval sa len v tejto väčšej legende¹⁵⁴. Podľa tohto prameňa Čanád porazil Ajtoňa a predtým, ako sa vrátil do Uhorska, poslal napred kráľovi jeho hlavu, ktorú vyvesili na vežovej bráne nemenovaného hradu. Štefan sa veľmi tešil z jeho víťazstva. Ďula, ktorý bol s Čanádom na tejto výprave a bol to zrejme on, kto kráľovi priniesol Ajtoňovu hlavu, si neoprávnene prisvojil všetky Čanádové úspechy. Čanád sa však o tom dopytal a s úsmevom povedal, že ak Ďula zabil Ajtoňa a priniesol kráľovi hlavu, prečo potom s ňou nepriniesol aj jeho jazyk. Ďula totiž klamal, keď tvrdil, že práve on zabil Ajtoňa. Kráľovi potom priniesli spomenutú hlavu a v ústach skutočne nebol jazyk, pretože ten mal u seba Čanád. Pretože Ďula klamal, keď si neoprávnene prisvojil Čanádové zásluhy, bol vyhnaný z kráľovského dvora. Štefan napokon Čanádovi za jeho vojenský úspech pridelil územie porazeného Ajtoňa¹⁵⁵. Tento príbeh má čiastočne literárno-folklórny charakter, hlavne v rozprávaní o Ďulovi, ktorého vďaka odrezanému Ajtoňovmu jazyku usvedčili z klamstva. Zmienka o Ďulovej účasti na výprave proti Ajtoňovi a jeho klamstve, ktorým sa snažil získať kráľovu priazeň, môžu byť pravdivé. Ďula sa zrejme nazdával, že kráľ mu uverí a dá mu obsadené územie.¹⁵⁶ Štefan mohol Ďulu, ktorého v roku 1003 zajaľ a uväzniť, omilostiť, nechať ho žiť na kráľovskom dvore a využiť jeho vojenské skúsenosti v boji proti Ajtoňovi. Ďula a Čanád, ktorí žili na kráľovskom dvore,

¹⁵² I. Madzsar, *Szent Gellért nagyobb legendájáról*, Századok 47 (1913), č. 7, s. 502–504; F. Müller, *A nagyobb Gellértlegenda forrásai és keletkezése*, Századok 47 (1913), č. 5, s. 355–374, 419–446; C.A. Macartney, *Studies*, s. 456, 478, 481; idem, *The Medieval*, s. 154–161; E. Nemerkenyi, *Latin*, s. 27–28; F. Curta, *Transylvania*, s. 142.

¹⁵³ K Čanádovi pozri: L. Makkai, *Transylvania*, s. 378, 400.

¹⁵⁴ C.A. Macartney, *Studies*, s. 459–460, 467–468, 469–470, 473, 478.

¹⁵⁵ *Legenda sancti Gerhardi episcopi II, Cap. 8. De Sancto Gerhardo episcopo Morosenensi et martyre regni Ungarie*, [in:] SRH II, ed. E. Madzsar, Budapeštin 1938, s. 492; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 214, 217, 337–338.

¹⁵⁶ Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 213–214; L. Makkai, *Transylvania*, s. 402–404.

mohli súperiť o Štefanovu priazeň. Ďula zrejme chcel svojím klamstvom získať župan- skú hodnosť v novom komitáte, zriadenom na území Ajtoňovho kniežatstva, ktorá však podľa zásluh pripadla Čánádovi¹⁵⁷. Ďula nebol úspešný, pretože županom nového ko- mitátu sa stal Čánád a on musel nedobrovoľne odísť z krajiny. Kráľ ho vyhnal z Uhorska a podľa všetkého našiel útočisko práve na dvore Boleslava Chrabrého¹⁵⁸.

Dodnes nevládne zhoda, kedy Štefan I. porazil Ajtoňa. Časť historikov tvrdí, že sa tak stalo už v roku 1008, ale iní si myslia, že k tomu došlo až v rokoch 1027 – 1030¹⁵⁹. György Györffy, ako jeden z hlavných zástancov roku 1008, spája vierohodné in- formácie, ktoré spomína Bruno z Querfurtu o vojenskej výprave Štefana I. proti Čiernym Uhrom datovanej do roku 1008¹⁶⁰, práve s útokom na Ajtoňa¹⁶¹. György Györffy, ktorý vychádza z väčšej Gerardovej legendy, tvrdil, že Prokuj-Ďula II. ako sedmohradské knieža bol po porážke v roku 1003 najskôr väznený v Uhorsku. Keď Štefan I. pripravoval výpravu proti Ajtoňovi v roku 1008, poslal proti nemu na čele vojska Čánáda a Ďulu. Po porážke Ajtoňa dal Štefan jeho hrad a územie Čánádovi. Pretože Ďula nezískal z tejto výpravy nič a možno mal podľa neho aj nejaké spory so Štefanom, utiekol niekedy v rokoch 1008 – 1009 k Boleslavovi Chrabrému. György Györffy predpokladal, že Ďula mu prezradil pripravované plány o spojení Uhrov

¹⁵⁷ *Legenda sancti Gerhardi episcopi II, Cap. 8, s. 492.*

¹⁵⁸ Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 213, 337–338; J. Karácsonyi, *Szent István*, s. 24; S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 44, 138, 231–232; Gy. Györffy, *Kontakty*, s. 7–8, 12; idem, *Święty Stefan*, s. 337–338; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 55–56; F. Makk, *Szent István és Bulgária*, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 93 (1991), s. 5–6; H. Kunstmann, *Zwei rätselhafte*, s. 18; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 125–126; M. Font, *Ein Hoftag*, s. 23.

¹⁵⁹ P. Váczy, *Gyula és Ajtony*, [in:] *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*, Budapest 1938, s. 475–506; B. Hóman, *Geschichte*, s. 147–148, 153, 168–169; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 212–217, 337–338; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 52–54; idem, *Die Arpadendynastie*, s. 70–71; idem, *Írások*, s. 15, 31, 42, 81–84, 91, 96; F. Makk, *Magyar külpolitika*, s. 44–45; idem, *Der ungarische*, s. 33–34; idem, *Szent István*, s. 5–7; L. Makkai, *Transylvania*, s. 399, 402–403.

¹⁶⁰ *DHA*, č. 7, s. 46 (1009); Gy. Györffy, *Zu den Anfängen*, s. 100–101; J. Karwasieńska, *Świadek czasów Chrobrego – Brunon z Kwerfurtu*, [in:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, eds. J. Dowiat et al., Warszawa 1972, s. 97, 100; Gy. Kristó, *Írások*, s. 31, 79, 81–84, 141; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 59–60; L. Makkai, *Transylvania*, s. 399; S.L. Tóth, *The White and Black Hungarians*, [in:] *Chronica. Annual of the Institute of History University of Szeged*, ed. L. Kövér, Szeged 2010, s. 5–14; L. Koszta, *Querfurti Brúnó és Azo ostiai püspök*, *Belvedere. Történelem és társadalomtudományok* 24 (2012), č. 4, s. 22–40; K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 63–66, 130–131. K Brunovi z Querfurtu pozri: V. Múcska, *Bruno z Querfurtu*, s. 62–72; M. Sosnowski, *Kilka uwag o chronologii życia i twórczości Brunona z Kwerfurtu*, *Roczniki Historyczne* 82 (2016), s. 66; M. Druga, *Pereonski mnisi*, s. 78–83.

¹⁶¹ Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 212–217, 337–338; S.L. Tóth, *The White*, s. 6–7.

s Nemcami, za čo ho Štefan, niekedy v rokoch 1015–1018 vyhnal z hradu, ktorý mu dal Boleslav Chrabrý do správy¹⁶². Ak prijmeme predpoklad, že Ďula II.-Prokuj skutočne bojoval v roku 1008 s Ajoťom alebo s Čiernymi Uhrami¹⁶³ a pre svoje klamstvo musel opustiť kráľovský dvor, kde predtým žil, a následne utiekol k Boleslavovi Chrabrému, tak poľský panovník mohol Nitriansko obsadiť v roku 1008, prípadne 1009. Ak sa Prokuj vtedy dostal k Boleslavovi, nemusel vôbec utekať ďaleko. Stačilo prekročiť Dunaj a ocitol sa na území, ktoré mohol už v tom čase kontrolovať poľský panovník a kde mohol vládnuť jeho spojenec Ladislav Lysý. Boleslav mohol Prokujovi-Ďulovi II. ihneď prideliť jeden zo „svojich hradov“ v uhorsko-poľskom (nitrianskom) pohraničí, kde mal usadenú posádku, a ktorým mohla byť Preslava (Bratislava). Je málo pravdepodobné, aby mu zveril napríklad hrad Trenčín, ležiaci ďaleko na severe, alebo hrad Salis ďaleko na východe, pretože ich nemohol dobre využiť pri pripravovaných vojenských akciách proti nemeckému panovníkovi a jeho spojencom. Väčšina maďarských historikov tvrdí, že Prokuj-Ďula II. dostal od Boleslava hrad v poľsko-uhorskom pohraničí až v roku 1014/1015–1016. Vtedy, podľa nich, poľský panovník obsadil spomínanú časť uhorského územia¹⁶⁴.

Thietmar pozná len Prokuj a vie, že v roku 1017/1018 strážil jeden Boleslavov hrad na uhorsko-poľských hraniciach. Vyššie sme spomenuli, že v Nitriansku v čase, keď ho obsadil Boleslav Chrabrý, mohlo začať vládnuť knieža Ladislav Lysý, syn Michala (brat veľkokniežaťa Gejzu). Ak by Ladislav Lysý v roku 1017 ešte žil a bojoval by na strane poľského panovníka, zrejme by o ňom Thietmar vedel a spomenul ho. O Ladislavovi Lysom nemáme až na pár zmienok v uhorských prameňoch žiadne informácie, ktoré by dokladali, že skutočne vládol v Nitriansku. Ak Boleslav Chrabrý po vojenskom obsadení severozápadnej časti Uhorska-Nitrianska skutočne dosadil Ladislava Lysého ako právoplatného dediča do Nitrianska (v roku 1007/1008) a zmienka vo Veľkopoľskej kronike sa naozaj vzťahuje na neho a netýka sa až neskoršieho uhorského kráľa Ladislava (1077–1095), ktorý bol predtým nitrianskym kniežaťom (1074–1077), tak Ladislav Lysý už v roku 1017/1018 zrejme nežil¹⁶⁵,

¹⁶² Gy. Györffy, *Kontakty*, s. 7–8, 12; idem, *Święty Stefan*, s. 337–338.

¹⁶³ Autor väčšej legendy o biskupovi Gerardovi mohol prepojiť dve udalosti, a to útok na Čiernych Uhrov s neskoršou porážkou Ajoťna.

¹⁶⁴ Gy. Györffy, *Dem Gedächtnis*, s. 9–10; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 55; F. Makk, *Szent István*, s. 5–6; idem, *Magyar külpolitika*, s. 58; Z.J. Kosztoľnyik, *Hungary*, s. 306; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 125–126.

¹⁶⁵ Podľa Sz. de Vajaya zomrel niekedy v roku 1029. Sz. de Vajay, *Großfürst Geysa*, s. 100–101. A. Zsoldos hovorí len o tom, že v roku 1031, keď zomrel Imrich, syn Štefana I, už Ladislav Lysý nežil.

pretože by sa o ňom Thietmar iste zmienil. Mohol zahynúť ako spojenec Boleslava Chrabrého na niektorej z jeho vojenských výprav alebo pri obrane poľského pohraničného územia, ktoré bránil proti vojskám Henricha II. a jeho spojencov niekedy v rokoch 1010, 1015 alebo 1017. Ide však len o predpoklad, ktorý vyplýva z našej rekonštrukcie udalostí po obsadení časti Uhorska na začiatku 11. storočia poľským panovníkom a nemôžeme to na základe prameňov dostatočne potvrdiť.

Boleslav Chrabrý mohol obsadiť severozápadnú časť Uhorska – Nitriansko v rokoch 1007–1008, prípadne aj o niečo neskôr. V roku 1009 bol totiž v Uhorsku prítomný pápežský legát Azo, ktorý sa spomína v listine vydanej pri príležitosti založenia Päťkostolného biskupstva (23. augusta 1009)¹⁶⁶. Pápežský splnomocnenec Azo bol v Uhorsku v rokoch 1008–1009¹⁶⁷, aby dohliadal na zakladanie nových biskupstiev. V roku 1009 bolo založené aj Jágerské biskupstvo, ktorého zakladacia listina sa však nezachovala¹⁶⁸. Poznáme len listinu z roku 1261/1271¹⁶⁹, v ktorej sa potvrdzovali majetky a práva Jágerského biskupstva, nadobudnuté od sv. Štefana. Podľa tejto listiny dediny Hejce (Abaújvár) a Svätá Mária (Zemplín) boli najsevernejšie položenými majetkami Jágerského biskupstva. Ak už v roku 1009 pri vzniku Jágerského biskupstva patrilo do jeho diecézy aj územie dnešného Abova a Zemplína, čo by dokladali spomenuté dediny, tak potom Boleslav Chrabrý nemohol už v roku 1008 obsadiť Nitriansko. Nová diecéza totiž nemohla vzniknúť v roku 1009 na území, ktoré neovládal uhorský kráľ Štefan I., podobne ako sme to spomenuli v prípade Ostrihomskej arcidiecézy v roku 1001. Podľa opisu hraníc severozápadnej časti Uhorska-Nitrianska zachovaných v UPK je zrejmé, že jej východná hranica siahala až k Tise, Ondave a Topli, čo bolo územie, ktoré v roku 1009 mohlo patriť do Jágerského biskupstva. Ak by do územia tohto biskupstva patrili na severozápade jeho diecézy len Hejce a Svätá Mária, ktoré by

A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 134. J. Steinhübel predpokladá, že zomrel azda v roku 1015. J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 381–382.

¹⁶⁶ DHA I, č. 9/1, s. 58; Gy. Kristó, *Die Arpadendynastie*, s. 75–78; idem, *Írások*, s. 81–84; V. Múcska, *O prvých*, s. 17–18; G. Barabás, *The Christianization*, s. 122–123; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 375–376; L. Koszta, *State Power*, s. 70–71; idem, *Querfurti Brúnó*, s. 22–40.

¹⁶⁷ L. Koszta, *Querfurti Brúnó*, s. 24, 31.

¹⁶⁸ DHA I, č. 10, s. 60; B. Kovács, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger 1987, s. 19–24; Gy. Kristó, *Die Arpadendynastie*, s. 75–78; idem, *Írások*, s. 121–126, 133–135; V. Múcska, *O prvých*, s. 17–18, 20; G. Barabás, *The Christianization*, s. 123; J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 375–376; L. Koszta, *State Power*, s. 70–72; idem, *Querfurti Brúnó*, s. 22–40.

¹⁶⁹ *Árpád-kori oklevelek a Heves megyei levéltárban. Diplomata aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata*, ed. E. Kondorné Látkóczi, Eger 1997, č. 9, s. 23; P. Hudáček, *Castrum Salis*, s. 180–182.

zároveň tvorili aj severnú hranicu jeho územia, tak potom by sa teoreticky severne od týchto dedín rozprestierala tá časť dnešného východného Slovenska, ktorú v tom čase už ovládal Boleslav Chrabrý a ktorá ešte roku 1009 nepatrila Jágorskému biskupstvu. To, že niekedy v rokoch 1007–1008 časť územia na východe Nitrianska ovládol poľský panovník, nijako nebránilo vzniku Jágorského biskupstva a jeho potvrdeniu pápežským legátom Azom. Táto časť obsadeného Uhorska by pripadla Jágorskej diecéze až v rokoch 1017 / 1018, kedy po porážke Prokuja-Ďulu II. mohol Boleslav Chrabrý stratiť celé Nitriansko. Obsadenie Nitrianska v spomenutých rokoch 1008–1009 mohlo byť odpoveďou na spojenectvo, ktoré v roku 1007 uzavreli Henrich II. a Štefan I. proti Boleslavovi Chrabrému. Podľa Thietmara poľský panovník od jari roku 1007 do jari roku 1009 nevedol žiadne vojenské akcie proti nemeckému kráľovi a vtedy mohol Boleslav vpadnúť do Nitrianska.

Tak ako sa historici nezhodli v tom, kedy Boleslav Chrabrý obsadil Nitriansko, tak sa tiež nezhodli na roku, kedy ho uhorský kráľ Štefan I. získal späť. Podľa jednotlivých bádateľov mohol poľský panovník stratiť severozápadnú časť Uhorska už v roku 1017 / 1018, ako to spomína Thietmar, po smrti Boleslava Chrabrého v roku 1025, alebo podobne ako susednú Moravu až po vojenskom konflikte poľského panovníka Mieška II. s rímsko-nemeckým cisárom Konrádom II. v roku 1029, prípadne v roku 1030 / 1031. V roku 1015 sa začala posledná fáza nemecko-poľskej vojny (1015–1018)¹⁷⁰. Okrem bojov Boleslava Chrabrého s Henrichom II. a ich spojencami Thietmar prvýkrát spomína aj vojenské udalosti, ktoré sa v rokoch 1015 a 1017 odohrali v susedstve Uhorska. V lete roku 1015 spojenec nemeckého kráľa české knieža Oldřich napadol a zničil hrad Businc vo východnej časti Hornej Lužice¹⁷¹. Vtedy Henrich, markgróf Východnej marky, spolu s Bavormi porazil Boleslavovo vojsko (Moravanov), ktoré predtým podniklo bojovú výpravu blízko jeho hraníc, zrejme priamo z Moravy¹⁷². Počas týchto vojen mohol Prokuj, ktorý podľa Thietmara držal jeden hrad (Preslavu / Bratislavu) na uhorsko-poľských hraniciach, brániť pozície poľského kniežata Boleslava na hranici s Uhorskom a Východnou markou. Thietmar spomína v roku 1017 vojenský úspech Moravanov, ktorí podľa neho boli Boleslavovými bojovníkmi, keď porazili Bavorov, a tak sa pomstili za svoju porážku

¹⁷⁰ S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 252–291; A.F. Grabski, *Bolesław*, s. 103–128, 130–161, 205–242.

¹⁷¹ K tomu pozri: J. von Richthofen, *Biežuńczenie – Milczenie – Serbowie. Słowiańskie osadnictwo na niemieckich i polskich Górnych Łużycach po obu stronach Nysy*, [in:] *Milicz. Clavis Regni Poloniae. Gród na pograniczu*, ed. J. Kolenda, Wrocław 2008, s. 271–286.

¹⁷² *Thietmari*, lib. 7, cap. 19.

z roku 1015¹⁷³. V roku 1017 vpadli Moravia aj do Čiech, kde lúpili, ale spomenutý markgróf Henrich ich potom prenasledoval a napadol¹⁷⁴. Boleslavovi Moravia teda v rokoch 1015 a 1017 útočili proti spojencom Henricha II., keď vpadli na územie Východnej marky a Čiech, s ktorými mali spoločné hranice. Thietmar v tom čase nespomína žiadne boje na uhorsko-poľskej (uhorsko-nitrianskej) hranici, útoky Boleslavových vojsk z Nitrianska do Východnej marky, alebo vojenskú pomoc Moravanom proti spojencom Henricha II. Jediné, čo poznáme, je Thietmarova zmienka o tom, ako Štefan I. vyhnal Prokuja z pohraničného hradu, ktorý stál na vtedajšej uhorsko-poľskej hranici. Ak Boleslavovi Moravia bojovali s Bavormi a vpadli do Čiech v roku 1017, tak Štefan I. v tom istom roku mohol ako spojenec Henricha II. vpadnúť do Nitrianska¹⁷⁵, ktoré vtedy ovládal Boleslav Chrabrý. Práve v tomto roku vyhnal z pohraničného hradu Preslavy (Bratislavy) svojho ujca a bývalého nepriateľa Prokuja¹⁷⁶. Tak ako mal poľský panovník na Morave svoje posádky a Moravia boli jeho spojenci, tak svoje posádky mal Boleslav aj v Nitriansku, konkrétne v pohraničnej Preslave (dokladom by mohli byť spomenuté archeologické nálezy) a obyvatelia Nitrianska mohli byť tiež jeho spojenci. Keď Henrich, markgróf Východnej marky, bojoval v roku 1017 s Boleslavovými Moravanmi, vtedy Štefan I. bojoval s Prokujom-Ďulom II., poľskými posádkami a Nitranmi. K útoku Štefana I. na Prokuja teda veľmi pravdepodobne došlo ešte pred uzatvorením mieru v Budyšíne 30. januára 1018¹⁷⁷. Štefan I. obsadil Prokujov hrad už v roku 1017 a konal tak v spolupráci s nemeckým cisárom Henrichom II.¹⁷⁸ Thietmar totiž pri opise udalostí v jeseni roku 1017 spomína, že „kráľ Rusov“, ktorým bolo ruské knieža Jaroslav Múdry, napadol Boleslava Chrabrého, ako to predtým sľúbil Henrichovi II.¹⁷⁹. Na základe tejto zmienky historici predpokladajú, že cisár uzavrel v roku 1016/1017 s ruským kniežaťom Jaroslavom spojenectvo namierené proti Boleslavovi Chrabrému¹⁸⁰, čo sa vzťahovalo aj na Prokuja-Ďulu II., ktorý podporoval poľského panovníka

¹⁷³ Thietmari, lib. 7, cap. 57 (42).

¹⁷⁴ Thietmari, lib. 7, cap. 61. V roku 1017 vpadol do Čiech aj Boleslavov syn Mieško. Thietmari, lib. 7, cap. 59 (44); A. Nadolski, *Polskie siły*, s. 56, 60.

¹⁷⁵ K tomu pozri: S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 183, 185, 286–287; A. Nadolski, *Polskie siły*, s. 60.

¹⁷⁶ K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 224, 295–299.

¹⁷⁷ Thietmari, lib. 8, cap. 1 (1); H. Ludat, *Piastowie*, s. 199.

¹⁷⁸ K tomu pozri: S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 286–287.

¹⁷⁹ Thietmari, lib. 7, cap. 65 (48).

¹⁸⁰ S. Zakrzewski, *Bolesław*, s. 286–287; B. Krzemieńska, *Břetislav I*, Praha 1986, s. 65–67; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 55–56; F. Makk, *Magyar külpolitika*, s. 48–49; G. Varga, *Ungarn*, s. 84–85. K tomu

ka a bránil jeden z jeho dôležitých pohraničných hradov (Preslavu / Bratislavu). Podľa niektorých historikov sa k spojenectvu Henricha II. s Jaroslavom pridal aj Štefan I. (spojencami však mohli byť už od roku 1007), ktorý mal zaútočiť proti poľskému kniežatu z juhu, teda priamo na územie Nitrianska. Dokladať by to mohol práve útok proti Prokujovi-Ďulovi II. V roku 1017 teda Henrich II. so svojimi spojencami v rozsiahlej vojenskej akcii zaútočil z viacerých smerov na pozície Boleslava Chrabrého a jeho spojencov¹⁸¹. Dokladom, že sa Štefan I. skutočne v roku 1017 podieľal ako spojenec nemeckého cisára na vojne proti poľskému panovníkovi, by mohol byť nečakaný vpád Pečenehov do Sedmohradska. Ich vpád sa spomína vo Väčšej legende sv. Štefana v príbehu o božom zjavení, ktoré mal sv. Štefan o nečakanom a pustošivom útoku Pečenehov do Uhorska. Kráľ sa vďaka tomu jednej noci zobudil a rozkázal poslovi, aby sa ponáhlal do Gyulafehérváru (*Alba Transsilvana, Alba Iulia*), najvýznamnejšieho sedmohradskeho hradu. Mal tam zhromaždiť ľudí z okolia a odviesť ich do bezpečia¹⁸². V Menšej legende o sv. Štefanovi je tiež zmienka o tomto vpáde Pečenehov, ktorý zúrivo pustošili pohraničie Štefanovho Uhorska¹⁸³. Pečenehovia boli v roku 1017 spojencami Boleslava Chrabrého¹⁸⁴ a predtým často bojovali na strane ruského kniežaťa Svjatopolka, ktorý od roku 1016 žil ako vyhnanec na dvore poľského panovníka¹⁸⁵. Je veľmi pravdepodobné, že vpád Pečenehov do Sedmohradska inicioval práve Boleslav Chrabrý s pomocou Svjatopolka, ktorý mal s Pečenehmi dobré vzťahy. Na ich podnet zaútočili Pečenehovia v roku 1017, počas rozsiahlej vojenskej akcie Henricha II. a jeho spojencov, na uhorské územie a vpadli do Sedmohradska¹⁸⁶. Nie je vylúčené, že za vpádom Pečenehov do Sedmohradska mohlo stáť aj bývalé sedmohradské knieža Ďula II.-Prokuj, ktorý bol v tom čase v službách Boleslava Chrabrého. Aby v roku 1017 odvrátil pozornosť Štefana I. od bojov na hraniciach Východnej marky a Moravy alebo od predpokla-

pozri: K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 171–172, 225; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemyslidzi*, s. 419.

¹⁸¹ S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 185; F. Makk, *Magyar külpolitika*, s. 48–49.

¹⁸² *Legenda maior sancti Stephani regis*, cap. 2, 3, s. 389.

¹⁸³ *Legenda minor sancti Stephani regis*, cap. 2, s. 397; R. Pražák, *The Legends*, s. 169–170.

¹⁸⁴ *Thietmari*, lib. 8, cap. 32.

¹⁸⁵ A. Poppe, *Spuścizna po Włodzimierzu Wielkim. Walka o tron kijowski 1015–1019*, Kwart. Hist. 102 (1995), č. 3–4, s. 5, 13–20; K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 383–393.

¹⁸⁶ S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 185; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 342; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor*, s. 55–56; F. Makk, *Szent István*, s. 7; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 125–126; Gy. Kristó, *The Life of King*, s. 27–28; Z.J. Kosztołnyik, *Hungary*, s. 293–294, 306–307.

daného útoku na jeho hrad a územie Nitrianska, poradil poľskému panovníkovi vojensky využiť spojeneckých Pečenehov. Ďula II.-Prokuj totiž dobre poznal Sedmohradsko, v ktorom predtým vládol. Preto Pečenehovia dokázali nepozorovane a náhle vpadnúť do východnej časti Štefanovho kráľovstva a postupovať priamo k hlavnému sedmohradskému hradu Gyulafehérváru. V októbri roku 1017 prišiel za cisárom Henrichom II. do Merseburgu vyslanec Boleslava Chrabrého a naznačil mu možné mierové rokovanie, s čím cisár súhlasil¹⁸⁷. Štefan I. teda mohol vyhnať Prokuj-Ďulu II. niekedy pred októbrom roku 1017, keď už rozsiahle boje medzi nemeckým a poľským panovníkom skončili. Ak Štefan I. obsadil Prokujov hrad (Preslavu / Bratislavu) niekedy v lete alebo jeseni roku 1017, tak potom mohol pokračovať aj ďalej a získať Nitru a ďalšie dôležité hrady Nitrianska. Thietmar totiž pri zmienke o vyhnaní Prokujy spomína, že: „Boh mu preto doprial tak v spomenutom hrade, ako aj v ďalších [hradoch] vždy víťazstvo“¹⁸⁸. Táto veta by mohla naznačovať, že obsadil aj ďalšie hrady na území Nitrianska, zrejme hneď potom, ako Prokujov hrad v roku 1017. Nové opevnenie Preslavy / Bratislavského hradu, ktoré archeológovia a historici spájajú s prítomnosťou poľskej posádky, bolo neskôr zničené veľkým ohňom (niekedy po roku 1012?)¹⁸⁹. Toto opevnenie mohol zničiť Štefan I., keď v roku 1017 v priebehu vojenskej akcie proti pozíciám Boleslava Chrabrého vyhnal Prokuj z pohraničného hradu na uhorsko-poľskej (uhorsko-nitrianskej) hranici. Ak Štefan I. vyhnal Prokuj-Ďulu II. v roku 1017 a po dobytí tohto hradu pokračoval ďalej a obsadil ďalšie nitrianske hrady, tak Boleslav Chrabrý stratil Nitriansko práve v roku 1017. Nemecko-poľská vojna, na ktorej sa zúčastnil aj Štefan I., bola ukončená niekedy v jeseni v roku 1017 a už 30. januára v roku 1018 Henrich II. s Boleslavom Chrabrým uzatvorili v Budyšíne mier. Ďalším dokladom, že sa Štefan I. podieľal na spomenutej vojne ako spojenec nemeckého cisára, je účasť uhorských oddielov na vojenskej výprave Boleslava Chrabrého na Rus v lete roku 1018¹⁹⁰. Podľa Thietmara sa na tejto vojenskej akcii zúčastnilo 300 bojovníkov nemeckého cisára, 500

¹⁸⁷ Thietmari, lib. 7, cap. 65 (48).

¹⁸⁸ Thietmari, lib. 8, cap. 3–4.

¹⁸⁹ M. Ruttkay, *Strongholds*, s. 168–172.

¹⁹⁰ Thietmari, lib. 8, cap. 31 (16), 32; S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 189, 292, 297–311; Gy. Györffy, *Święty Stefan*, s. 341; G. Labuda, *Utrata Moraw*, s. 107; J. Sochacki, *Koronacje królewskie*, s. 281–282; A. Nadolski, *Polskie siły*, s. 41, 50; B. Krzemińska, *Břetislav I.*, s. 68–77; F. Makk, *Magyar külpolitika*, s. 48–49; A. Poppe, *Spuścizna*, s. 17–18, 21; R. Barnat, *Siły zbrojne*, s. 223, 227, 231, 233; Gy. Kristó, *The Life of King*, s. 26–27; A. Bárány, *The Expansions*, s. 343; K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 187–201, 208–211.

Uhrov¹⁹¹ a až 1000 Pečenehov. Henrich II. a Štefan I. poslali Boleslavovi Chrabrému, bývalému nepriateľovi, s ktorým ešte v roku 1017 viedli vojnu, pomocné oddiely až po uzatvorení mieru v Budyšíne na začiatku roku 1018. Ak sa Štefan I. ako spojenec poľského panovníka podieľal na vojenskej výprave na Rus, znamená to, že po predchádzajúcej vojne v roku 1017, keď vyhral Prokuja a obsadil severozápadnú časť Uhorska – Nitriansko, sa Boleslav Chrabrý musel zmieriť so stratou tohto územia. V Budyšíne sa mohol Boleslav na naliehanie Štefana zrieknuť nárokov na Nitriansko, za čo mu uhorský kráľ sľúbil účasť na pripravovanej vojenskej výprave na Rus. Takto približne to bolo aj v roku 1013, keď po predchádzajúcich bojoch uzavreli nemecký a poľský panovník mier v Merseburgu¹⁹². Boleslav Chrabrý tam zložil lénny hold Henrichovi II., za čo od neho dostal Lužicu a Milčansko. Okrem toho nemecký kráľ poskytol Boleslavovi vojenskú pomoc na pripravovanú výpravu na Rus, ktorá sa uskutočnila v tom istom roku¹⁹³. Poskytnutie Henrichových vojakov Boleslavovi mohlo byť dohodnuté pri uzatvorení mieru v Merseburgu. Tak ako to zrejme bolo v Merseburgu v roku 1013, podobne aj v roku 1018 po mieri v Budyšíne mohli Henrich II. a Štefan I. prisľúbiť vojenskú pomoc bývalému nepriateľovi¹⁹⁴. S ich pomocou sa napokon Boleslav vydal v lete roku 1018 na ruskú výpravu, ktorá skončila obsadením Kyjeva. V roku 1017 Štefan dobyl Nitriansko, ktoré sa znovu stalo súčasťou Uhorska. Následne v januári roku 1018 mohlo byť obsadenie tohto územia Štefanom oficiálne potvrdené a uznané Henrichom II. a Boleslavom Chrabrým počas rokovania v Budyšíne. V tejto súvislosti však treba povedať, že nemáme žiadne doklady o účasti Štefana alebo jeho vyslancov na mierovom rokovaní v Budyšíne. Požiadavky uhorského kráľa tam ale mohli byť predstreté aj bez priamej účasti uhorskej strany. Štefan sa však mohol s Boleslavom dohodnúť na mieri aj nezávisle od rokovania v Budyšíne v inom čase a na inom mieste. Nepriamym dokladom, že Štefan I. získal Nitriansko v roku 1017, by mohla byť zakladacia listina pre ženský kláštor vo Veszprémvölgyi, spísaná v gréčtine. Originál sa nezachoval a poznáme len jej odpis a preklad do latinčiny z roku 1109. Podľa historikov mohla byť originálna

¹⁹¹ Ján Steinhübel si myslí, že Uhri, ktorí sa spomínajú v roku 1018, boli v skutočnosti bojovníci z Nitrianska. J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 381–382; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemyslidzi*, s. 420.

¹⁹² *Thietmari*, lib. 6, cap. 91 (55). K tomuto mieru pozri: M. Font, *Ein Hoftag*, s. 27–29.

¹⁹³ S. Zakrzewski, *Boleslaw*, s. 252–277; A. Nadolski, *Polskie sily*, s. 41; A. Poppe, *Spuścizna*, s. 14–15; R. Barnat, *Sily zbrojne*, s. 223, 227.

¹⁹⁴ K tomu pozri: K. Kollinger, *Polityka wschodnia*, s. 208–211; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemyslidzi*, s. 419–420.

listina vydaná kráľom Štefanom I. okolo roku 1018, ale do úvahy prichádzajú aj skoršie roky, pričom nie je vylúčené, že bola spísaná už v časoch jeho otca Gejzu I. niekedy koncom 10. storočia¹⁹⁵. V tejto listine je však veľmi zaujímavá intitulácia: „Ja, Štefan, kresťan a kráľ celého Uhorska...“¹⁹⁶. Táto listina, ak bola skutočne spísaná okolo roku 1018, môže dokladať, že keď Štefan I. v roku 1017 vyhnal Prokuja a obsadil Nitriansko, tak až vtedy sa „znovu“ považoval za panovníka celého Uhorska¹⁹⁷.

Záver

Písomné pramene nespomínajú, kedy Boleslav Chrabrý obsadil severozápadnú časť Uhorska. Na základe niektorých zmienok a z nich vychádzajúcich náznakov a indícií sme sa však pokúsili stanoviť roky, kedy k tomu asi mohlo dôjsť. Vpád poľského panovníka do Uhorska sa mohol uskutočniť počas druhej fázy nemecko-poľskej vojny niekedy v rokoch 1007 – 1013. Po uzatvorení mieru v Poznani roku 1005 podnikol Boleslav Chrabrý nové vojenské akcie až na jar roku 1007. Ďalšie útoky poľského panovníka začali na jar v roku 1009 a Henrich II. vyhlásil vojenskú výpravu proti Boleslavovi až v roku 1010. Boleslav Chrabrý mohol teda obsadiť Nitriansko v čase od jari 1007 do jari 1009, prípadne od jari 1009 do jari 1010. V R. *šw.n.* sa spomína,

¹⁹⁵ DHA I, č. 13, s. 85; Gy. Czebe, *A veszprémvölgyi oklével görög szövete*, Budapest 1916, s. 114; A. Zsoldos, *The Legacy*, s. 66–67; L. Holler, *Géza vagy István idejében alapították-e a veszprémvölgyi monostort?* Magyar nyelv 107 (2011), č. 3, s. 276–298; idem, *Az 1109. évi veszprémvölgyi ítéletlevél néhány alapkérdéséről*, Magyar nyelv 108 (2012), č. 1, s. 51–72; B. Stojkovski, *The Greek Charter of the Hungarian King Stephen I.*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 53 (2016), s. 127–137.

¹⁹⁶ DHA I, č. 13, s. 81–85; B. Stojkovski, *The Greek Charter*, s. 130.

¹⁹⁷ Na doplnenie je nutné spomenúť aj najstaršiu uhorskú legendu Život svätých Svorada a Benedikta z polovice 11. storočia. Spomína sa v nej, ako počas vlády Štefana I. prišiel Svorad z Poľska do Uhorska (Panónie) a stal sa mníchom v zoborskom kláštore, ktorý ležal na nitrianskom území. Podľa historikov prišiel Svorad do Nitrianska niekedy v rokoch 1015–1022, pričom sa jeho príchod najčastejšie datuje do rokov 1018, 1020 alebo 1022. Teda už niekedy v rokoch 1018–1022 muselo byť Nitriansko znovu súčasťou Uhorska. *Legenda SS. Zoerardi et Benedicti*, ed. E. Madszar, [in:] SRH II, Budapestini 1938, 1, 4, s. 357; J. T. Milik, *Święty Świerad. Saint Andrew Zoeradius*, Roma 1966, s. 12–13, 28, 33; R. Pražák, *Nejstarší uhorská legenda. Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kulturních souvislostech své doby*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora, Řada historická C 28 (1981), s. 209, 211; S. Pietrzak, *Św. Świerad jako problem badawczy*, [in:] *Święty Świerad i jego czasy. Materiały z sympozjum naukowego w Tropiu 10–11 lipca 1998*, ed. S. Pietrzak, Nowy Sącz 2001, s. 7; R. Marsina, *Vita s. Zoeradi a Legendae s. Stephani o sv. Svoradovi (-Ondrejovi) a Benediktovi*, [in:] *Święty Świerad i jego czasy*, s. 21; R. Pražák, *Mór püspök Szent Zoerard és Benedek remetékéről szóló legendája*, [in:] *Mons: Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve, III*, ed. I. Takács, Pannonhalma 1996, s. 333–340.

že po narodení Imricha uzavrel Štefan I. mier s Boleslavom (Mieškom), ktorý trval desať rokov. Keďže sa Imrich narodil v roku 1007, tak podľa týchto análov k obsadeniu Nitrianska a uzatvorení mieru v Ostrihome, ktorý spomína UPK, mohlo dôjsť v roku 1007. V jednom z rukopisov *R. św.n.* zo 16. storočia je zápis, že uzatvorenie mieru sa udialo v roku 10[0]6. Ak sú informácie o mieri medzi uhorským a poľským panovníkom, ktoré sa zachovali v *R. św.n.*, hodnoverné, tak k obsadeniu Nitrianska a následnému stretnutiu v Ostrihome mohlo dôjsť v rokoch 1006 – 1007. Thietmar spomína, že Boleslav Chrabrý udelil Prokujovi na hraniciach Uhorska a Poľska jeden hrad. Ďula II.-Prokuj, už ako bývalé sedmohradské knieža, žil od roku 1003 na dvore Štefana I. a podľa väčšej Gerardovej legendy bol v roku 1008 spolu s Čanádom na vojenskej výprave proti Ajtoňovi (?) alebo Čiernym Uhrom. Ďula klamal, keď si neoprávnene prisvojil vojenské úspechy Čánada, a preto ho Štefan I. vyhnal z kráľovského dvora. Ak by Ďula opustil Uhorsko v roku 1008 a našiel útočisko na dvore Boleslava Chrabrého, tak už v tomto roku mohol poľský panovník ovládať časť severozápadného Uhorska. V živote sv. Romualda je zmienka o posolstve poľského panovníka do Ríma s predpokladaným datovaním do roku 1008, ktorým sa Boleslav snažil získať korunu od pápeža. Jeho plány mu znemožnil zrealizovať nemecký kráľ Henrich II., ktorý počas nemecko-poľského nepriateľstva v rokoch 1003–1007 nemal práve najlepšie vzťahy s poľským panovníkom. Príbeh o neudelení koruny pre Boleslava Chrabrého zaznamenali aj biskup Hartvik a UPK. Nepriateľská akcia Henricha II. proti poľskému panovníkovi zrejme súvisela s vojenskými úspechmi Boleslava Chrabrého v roku 1007. Henrich II. sa preto pokúšal získať za spojenca svojho švagra Štefana I. V liste Bruna z Querfurtu pre Henricha II. z roku 1008 / 1009 sa nachádza zmienka o príchode Bruna, biskupa z Augsburgu, do Uhorska v roku 1007. Historici predpokladajú, že dôvodom jeho príchodu mohla byť aj snaha Henricha II. získať Štefana I. za spojenca proti Boleslavovi Chrabrému. Boleslav mohol mať teda okolo roku 1007 vážny dôvod na útok proti uhorskému kráľovi. Uzatvorením tohto spojenectva mu totiž hrozilo, že Štefan I. by mohol zaútočiť z juhu a vpadnúť tak do Poľska alebo ohrozovať jeho pozíciu na Morave. Boleslav, aby si zabezpečil svoje hranice na juhu, mohol v roku 1007 / 1008 obsadiť časť severozápadného Uhorska – Nitriansko. V UPK sa spomína, že pri uzatvorení mieru medzi Štefanom a Boleslavom Chrabrým sa v katedrále sv. Vojtecha, ktorá ešte stále nebola dokončená, konala omša. Katedrála už musela byť v takom stave, aby sa tam mohla slúžiť omša. Podľa D. Dercsényiho mohla byť katedrála sv. Vojtecha dokončená niekedy okolo roku 1010. K obsadeniu Nitrianska a uzatvoreniu mieru v Ostrihome by tak potom mohlo dôjsť niekedy v rokoch 1007 – 1009. S informácia-

mi v UPK o stretnutí uhorského a poľského panovníka a omši v katedrále sv. Vojtecha súvisia aj zmienky o ostrihomskom arcibiskupovi Astrikovi. Keďže sa Astrik stal ostrihomským arcibiskupom v roku 1007, tak útok na Štefana I., spomínané stretnutie a omša v Ostrihome sa mohli uskutočniť v roku 1007, prípadne v nasledujúcich rokoch 1008–1009. Na základe zmienených rokov môžeme predpokladať, že Boleslav Chrabrý obsadil časť Uhorska – Nitriansko zrejme niekedy v rokoch 1007–1008. Napokon aj podľa dendrochronologických údajov časť opevnenia na Bratislavskom hrade, ktorého konštrukcia je podobná ako konštrukcie hradieb vtedajších poľských hradov, vybudovali niekedy v rokoch 992–1012, čo pravdepodobne súviselo s prítomnosťou poľskej posádky, ktorú tam usadil Boleslav Chrabrý. Ak by teda poľský panovník obsadil Nitriansko v rokoch 1007–1008, tak Poliaci by do roku 1012 mali dostatok času na vybudovanie nového opevnenia na Bratislavskom hrade. Štefan I. znovu získal Nitriansko v roku 1017, keď z hradu (Preslavy / Bratislavy) na uhorsko-poľskej hranici vyhnal Prokuja-Ďulu II. a práve vtedy obsadil aj ďalšie nitrianske hrady. Mier v Budyšíne na začiatku roku 1018 ukončil dlhotrvajúcu nemecko-poľskú vojnu. Súčasťou tohto mieru mohla byť aj dohoda Štefana I. s Boleslavom Chrabrým na novej hranici. Poľský panovník tak uznal stratu Nitrianska z predchádzajúceho roku 1017 v prospech uhorského kráľa, za čo mu Štefan I. poskytol vojenskú pomoc na jeho vojenskú výpravu na Rus v lete roku 1018. Na základe všetkých spomenutých informácií mohol teda Boleslav Chrabrý ovládať časť severozápadného Uhorska v rokoch 1007 / 1008 až 1017 / 1018.

Nadeslany: 5 IX 2018

Nadeslany po poprawkach recenziynych: 30 XI 2018

Zaakceptowany: 10 XII 2018

mgr. Pavol Hudáček, PhD.
Institute of History
Slovak Academy of Sciences
Klemensova 19
81364 Bratislava, Slovakia
pavolhudacek81@gmail.com

Stephen I of Hungary and Bolesław I the Brave. Occupation of the Northern Part of the Kingdom of Hungary according to Gallus Anonymus and the Hungarian-Polish Chronicle (Second part)

Historical sources do not mention the time when Bolesław I the Brave started occupation of the northern part of the Nitra Principality in the Kingdom of Hungary. Based on the data preserved, the author tried to determine the years when the occupation might have started. He assumes that the Polish ruler's invasion of the Kingdom of Hungary could have taken place in the second phase of the German-Polish war around 1007–1013. After a truce concluded in Poznan in 1005, Bolesław I the Brave started new military activities not later than in the spring of 1007. The subsequent attacks commenced in the spring of 1009. Soon, in 1010, Henry II, Holy Roman Emperor, declared war against Bolesław I. As a result, Bolesław I could control the northern part of the Kingdom of Hungary – the Principality of Nitra between the spring of 1007 and the spring of 1009 (or, between the spring of 1009 and the spring of 1010). *Rocznik świętokrzyski, nowy-R. św.n* says that after Emeric's birth, Stephen I concluded truce with Bolesław (in the source related to as Mieszko). The peace lasted 10 years. As Emeric was born in 1007, the occupation of the Nitra Principality and the peace agreement from Esztergom mentioned in the Hungarian-Polish Chronicle could have happened in 1007. One of the manuscripts of *R. św.n* from the 16th century mentions that truce was concluded in 1006. If the information from *R. św.n* about the peace between the Hungarian and Polish ruler is reliable, occupation of the Nitra Principality and the subsequent Esztergom meeting could have taken place in 1006–1007. Thietmar of Merseburg wrote that Bolesław I the Brave gave one castle at the Hungarian-Polish border to Prokui-Gyula II. Gyula II, the former Prince of Transylvania, had lived at Stephen I's court since 1003. According to the Long Life of Saint Gerard, Gyula II and Csanád participated in a military campaign against Ajtony (?) or against Black Hungarians in 1008. Gyula II claimed that the Csanád success should have been attributed to him and for this reason he was sent away from the royal court. If Gyula II left the Kingdom of Hungary in 1008 and took cover at the court of Bolesław I the Brave, it means that the Polish ruler could have controlled the northern part of the Kingdom of Hungary back in 1008. A legend of Saint Romuald contains information about a message sent by the Polish ruler to Rome (probably in 1008) and which pertained to the coronation by the pope. Bolesław I's plans were cancelled by Henry II. During a period of hostility between Germans and Poles in 1003–1007, the German king did not have very good relations with the Polish ruler. The story of a failed coronation of Bolesław I is described also by bishop Hartvik (in Life of St. Stephen I); it is also mentioned in the Hungarian-Polish Chronicle. The campaign of Henry II against the Polish ruler was probably rooted in the military success of Bolesław I in 1007. Henry II tried to win support of his brother-in-law, Stephen I. In a letter to Henry II from 1008 / 1009, Bruno of Querfurt wrote that bishop Bruno of Augsburg had come to the Kingdom of Hungary in

1007. Historians assume that the reason of his arrival was Henry II's efforts to gain military support from Stephen I against Bolesław. In this way, Bolesław I might have had a reason to attack the Hungarian king around 1007. If Stephen I had made an alliance with Henry II, there would have been a danger of Poland being attacked from the south by Stephen I or the Hungarian king could have tried to endanger Bolesław's position in Moravia. To strengthen the southern border of Poland, Bolesław I started to occupy the northern part of Hungary – the Nitra Principality – in 1007/1008. The Hungarian-Polish Chronicle writes that when the peace treaty between Stephen and Bolesław was signed in 1001, a mass was celebrated in St. Adalbert's Basilica in Esztergom. Construction of the Basilica was not finished yet. However, the Basilica's state must have allowed mass celebration. D. Dercsényi says that construction of St. Adalbert's Basilica in Esztergom could have been completed around 1010. Thus, occupation of northern Hungary – the Nitra Principality and the subsequent Esztergom treaty should have happened around 1007–1009. Information in the Hungarian-Polish Chronicle about a meeting of the Polish and Hungarian rulers and the mass in St. Adalbert's Basilica in Esztergom provides also data about Esztergom archbishop Astrik. Astrik was appointed bishop of Esztergom in 1007; therefore the attack against Stephen I, the meeting and the mass could have happened in 1007 or in the following years (1008–1009). To sum up, bearing in mind all the above mentioned years when Bolesław might have occupied the Nitra Principality, it is most likely to have happened sometime in 1007 or 1008. After all, based on dendrochronology data, a part of the Bratislava Castle fortification was built in 992–1012; this was probably related to the presence of the Polish army headed by Bolesław. If the Polish ruler occupied the Nitra Principality in 1007 – 1008, he would have had enough time to construct new fortifications in the Bratislava Castle. Stephen I regained the Nitra Principality in 1017 when he chased away Prokui-Gyula II from the Bratislava (Preslava) Castle and took over also other Nitra Principality castles. The Polish-German war was officially ended in early 1018 by the Bautzen Peace. It might have also included an agreement between Stephen I and Bolesław I about a new borderline. That might be the reason why Bolesław accepted the loss of the Nitra Principality in 1017 in favour of Stephen I who, in return, offered Bolesław I assistance in his military campaign to Kiev Rus' in the summer of 1018. With all the above-mentioned facts in mind, Bolesław I the Brave could have controlled the Nitra Principality from 1007/1008 to 1017/1018 when Stephen I annexed it to the Kingdom of Hungary.

Translated by: Pavol Hudáček